

Halina Chober

KSIĘGOZBIÓR WACŁAWA ALEKSANDRA MACIEJOWSKIEGO
- WARSZTAT PRACY UCZONEGO

Wacław Aleksander Maciejowski /1792-1883/ był historykiem kultury i dziejów praw słowiańskich, reprezentantem kierunku romantyczno-słowianofilskiego, pierwszym w Polsce przedstawicielem szkoły historycznej w prawoznawstwie¹.

Podejmując i rozwijając swe badania nad dziejami narodów słowiańskich zgromadził bogaty księgozbiór reprezentujący liczne, interesujące go dziedziny wiedzy.

Niniejszy artykuł nie stanowi pełnej monografii specjalistycznego księgozbioru Maciejowskiego, ale stawia sobie za zadanie charakterystykę tylko tej części, która mieści się w relacjach: zainteresowania i twórczość naukowa Maciejowskiego - jego kontakty naukowe, osobiste i korespondencyjne - księgozbiór jako warsztat naukowy. Konsekwencją takiego ujęcia tematu jest pominięcie wielu wybitnych nawet dzieł naukowych oraz tych dyscyplin wiedzy, które są reprezentowane w omawianym księgozborze, ale nie odgrywają większej roli w ww. relacjach.

Wybrana część księgozbioru zostanie przedstawiona zgodnie z chronologią zainteresowań Maciejowskiego. Na czoło wysuną się więc te pozycje z jego księgozbioru, które interesowały go już w czasach studenckich i które stały się bodźcem do powstania jego własnych prac².

Wybraną część księgozbioru przedstawiemy w trzech podstawowych grupach tematycznych: historia, prawo, filologia, a w obrębie tych grup zastosujemy układ według środowisk naukowych. W pierwszej kolejności omówimy środowiska uniwersyteckie z czasów studiów Maciejowskiego, następnie Warszawę, z którą właściciel księgozbioru najbardziej był związany, a dalej pozostałe ośrodki polskie i obce.

Zależnie od ewolucji jego zainteresowań zjawiały się więc w księgozbiorze Maciejowskiego książki poświęcone nowym, zajmującym go problemom i stanowiące podstawę źródłową jego twórczości.

Należy tu podkreślić, że od momentu zainteresowania się prawodawstwem Słowian na tle szeroko pojętej historii Słowiańszczyzny, Maciejowski podejmował równocześnie badania wielu dziedzin pozwalające mu lepiej poznać tę historię. Gromadził publikacje prawników, historyków oraz wydawców źródeł i językoznawców, z którymi utrzymywał kontakty naukowe.

Omówienie księgozbioru Maciejowskiego w kontekście jego twórczości i zachowanej korespondencji³ wzbogaca jego sylwetkę naukową oraz pozwala ocenić go jako właściciela i organizatora księgozbioru. Powtarzające się w tej korespondencji informacje o nowych publikacjach ukazujących się w naukowych środowiskach polskich i obcych wskazują, jak wielką rolę pełniły wówczas listy uczonych, publicystów i wydawców, spełniające niejednokrotnie rolę bibliografii bądź informatorów naukowych.

Korespondencja prowadzona przez Maciejowskiego wyraźnie ukazuje, iż mimo pewnego osamotnienia na jakie skazały go panslawistyczne poglądy był on postacią czynnie zaangażowaną w polskie i nie tylko polskie życie naukowe. Wymownym tego przykładem było jego uczestnictwo w kilkunastu towarzystwach naukowych polskich i obcych⁴.

Księgozbiór Maciejowskiego w świetle zachowanej dokumentacji

Opracowując nie istniejący już, bo rozproszony po śmierci Maciejowskiego i ostatecznie w 1912 r. rozprzedany przez Hieronima Wildera księgozbiór⁵, wykorzystałam 3 zachowane dokumenty: 2 inwentarze rękopiśmienne i drukowany katalog księgarski. Stanowią one cenne źródła informacji o księgozbiorze Maciejowskiego, choć są dokumentami niejednolitymi zarówno pod względem metody opracowania, jak i zawartości. Najstarszym z nich jest inwentarz rękopiśmienny sporządzony przez samego Maciejowskiego przypuszczalnie w 1866 r.⁶

Wartość inwentarza - cennego ze względu na fakt, że został sporządzony przez właściciela księgozbioru i zaopatrzonej w obszerny wstęp - obniża niekonsekwentna metoda opracowania. Opisy są niepełne, zawierają dowolnie skracane imiona autorów i niepełne tytuły prac. Maciejowski nie zawsze podawał miejsce i rok wydania. Inwentarz ma układ alfabetyczny, choć zdarzają się przedstawienia literowe. Wykaz 1331 druków uzupełnia chronologiczny spis 38 rękopisów Maciejowskiego i 6 rękopisów obcych.

W 1887 r. na zlecenie spadkobierców Maciejowskiego sporządzono drugi inwentarz⁷ w celu oszacowania wartości biblioteki, którą zamierzano sprzedać. Opis każdego druku składa się z następujących elementów /w rubrykach/: „N^o Biblioteki”, „N^o porządkowy”, nazwisko i imię autora /często inicjały bądź skrót imienia/, tytuł dzieła i miejsce wydania, rok wydania, liczba tomów, cena szacunkowa i uwagi, np. razem oprawne. W rubryce „N^o Biblioteki” zarejestrowano 1820 pozycji, a w rubryce „N^o porządkowy” - 1936 pozycji. Niezgodność numeracji wynika z faktu, że numery biblioteki nie oznaczają kolejnych pozycji. Występują tu luki, np. 1-15, 19, bądź oznaczniki literowe przy dziełach jednego pisarza. Na przykład wszystkie prace Lelewela są oznaczone numerem 453, a każda kolejna pozycja ma oznaczniki literowe, także podwójne, np. 453^{AA}, podczas gdy w rubryce „N^o porządkowy” są kolejno numery dla każdego druku. Od pozycji „N^o Biblioteki 1001”, „N^o porządkowy 1137” jest powtórzony ciąg alfabetyczny. Po zakończeniu drugiego ciągu są zarejestrowane 3 rękopisy obce, a więc o 3 mniej niż w inwentarzu Maciejowskiego oraz 35 rękopisów Maciejowskiego z czasów szkolnych i uniwersyteckich. Ponadto w inwentarzu jest wykaz 13 rękopisów tych prac Maciejowskiego, które ukazały się drukiem.

Trzecim dokumentem jest drukowany katalog księgarski sporządzony w 1912 r. przez H. Wildera⁸. Został on opracowany w oparciu o inwentarz rękopiśmienny Maciejowskiego⁹, a jako katalog antykwaryczny zaopatrzonej w dwujęzyczne /w języku polskim i francuskim/ uwagi dla nabywców. W przedmowie do katalogu Wilder przytoczył obszerne fragmenty wstępu z inwentarza Maciejowskiego. Zwraca uwagę na dużą wartość zgromadzonych

w księgozbiornie rękopisów „Historii prawodawstw słowiańskich” wielokrotnie przerabianych przez autora, oraz skryptów uniwersyteckich Maciejowskiego. Wykaz Wildera należy ocenić bardzo wysoko jako katalog księgarski, ze względu na dokładne opisy zamieszczonych tu pozycji oraz cenne adnotacje treściowe i księgoznawcze. W adnotacjach są również informacje o dedykacjach dla Maciejowskiego. W swym katalogu Wilder zamieścił opisy 1795 pozycji, a w przypisach podał opisy 50 rękopisów, które przesłał w darze Bibliotece Jagiellońskiej¹⁰.

Analiza trzech przedstawionych wyżej dokumentów wykazała, że nie wszystkie opisy pokrywają się, a w wykazie Wildera są 723 pozycje nie uwzględnione ani w inwentarzu Maciejowskiego, ani w inwentarzu spadkobierców. Wśród pozycji zarejestrowanych tylko przez Wildera są cztery prace z dedykacjami dla Maciejowskiego i pięć prac, na temat których znajdują się informacje w zachowanej korespondencji. I tak w liście Leonarda Chodźki do Maciejowskiego z Paryża z dnia 10 VIII 1861 r. czytamy, że posłał mu w darze pracę Mably'ego¹¹, a z listu Teodora Morożkina do Maciejowskiego wynika, że adresat otrzymał publikację D. Dubenskogo¹². W listach swych Maciejowski poleca się na 2 inne prace, które również nie były uwzględnione przez inwentarze rękopiśmienne. Na przykład tytuł pracy Cezara cytuje w liście do Lelewela uzasadniając swą teorię sweńską¹³, a na temat pracy Du Cange'a przesłał W. Kętrzyńskiemu artykuł do „Kroniki Rodzinnej”¹⁴. T. Potocki w swej pracy „Porrunki Karlsbadzkie” /Poznań 1858/ oparł się na dorobku naukowym Maciejowskiego, przedstawiając problem uwłaszczenia chłopów. Praca ta nie jest uwzględniona w inwentarzach rękopiśmiennych, choć zapewne Maciejowski, który korzystał z każdej możliwości wzbogacenia swego księgozbiornu, uzyskał i ją do swoich zbiorów.

Można więc z całą pewnością włączyć 9 powyższych pozycji do wykazu druków znajdujących się w księgozbiornie Maciejowskiego. Wolno zatem przypuszczać, że pozostałe pozycje także były w jego posiadaniu. Wskazuje na to fakt, że grupa ponad 700 pozycji wykazana tylko przez Wildera, stanowi całość tematyczną z publikacjami zarejestrowanymi w inwentarzach rękopiśmiennych. Są to prace z zakresu prawa, historii i filologii

oraz materiały dotyczące szeroko pojętych dziejów Słowiańszczyzny, a więc zgodne z profilem księgozbioru Maciejowskiego. Na podstawie zachowanej korespondencji wiemy, że autorzy tych prac, jak m.in. J.S.Bandtkie, A.Z.Helcel, R.Hube, J.Lewel czy też P.J.Šafařík utrzymywali kontakty naukowe z Maciejowskim. Poza ich pracami wymienionymi przez Wildera, Maciejowski miał w swym księgozbiornie także inne dzieła tych uczonych, uwzględnione w inwentarzach rękopiśmiennych.

Wiemy, że inwentarz spadkobierców był pełniejszy niż inwentarz Maciejowskiego, ponieważ został sporządzony po śmierci uczonego. Od chwili sporządzenia inwentarza przez Maciejowskiego do daty jego śmierci upłynęło 19 lat, a Maciejowski zabiegał o otrzymanie książek jeszcze w wieku 85 lat¹⁵. Jest więc faktem oczywistym, że inwentarz spadkobierców musiał być pełniejszy i zawierał o 605 opisów druków więcej niż inwentarz Maciejowskiego. Gdyby więc do 1936 pozycji zarejestrowanych przez spadkobierców dodać 723 pozycje odnalezione być może przez Wildera, wykaz całego księgozbioru powinien liczyć około 2700 pozycji, a właściwie około 2960, ponieważ inwentarz spadkobierców nie uwzględnił 260 pozycji podanych przez Maciejowskiego. Fakt ten przemawia za hipotezą o częściowym rozproszeniu księgozbioru w latach 1887–1912, a jednocześnie dowodzi, że katalog Wildera podający tylko 1795 opisów druków, nie jest pełny. Powyższe obliczenia oraz informacja o próbie sprzedaży księgozbioru¹⁶ przemawiają też za hipotezą, że księgozbiór uległ częściowemu rozproszeniu zanim zostały sporządzone jego wykazy przez spadkobierców Maciejowskiego i przez Wildera oraz dalszemu uszczupleniu przed licytacją przeprowadzoną przez Wildera. Poza wzmiankami o próbach sprzedaży nie wiemy jakie były losy księgozbioru zanim dotarł do Wildera. Może część książek była przechowana w innym miejscu niż w magazynie Banku Polskiego, gdzie złożono księgozbiór Maciejowskiego po jego śmierci i być może inwentarz spadkobierców został sporządzony na podstawie tylko tego fragmentu biblioteki, który był w Banku. Następnie część księgozbioru, właśnie ta nie uwzględniona przez Wildera, mogła zostać rozprzedana zanim dotarła do niego, a z kolei Wilder mógł odnaleźć część księgozbioru nie znaną spadkobiercom i uwzględnić ją w

swoim wykazie. Można również wysunąć drugą hipotezę, że grupa książek nie uwzględniona przez inwentarze rękopiśmienne nie pochodziła z biblioteki Maciejowskiego, a z innego księgozbioru bądź księgozbiorów. Wilder, będąc antykwarzem mógł włączyć część druków do spuścizny książkowej po Maciejowskim z księgozbiorów, które miał w swym antykwariacie.

W niniejszym artykule za podstawowy dokument do analizy prywatnej biblioteki Maciejowskiego przyjmujemy inwentarz spadkobierców, jako pełniejszy i lepiej opracowany.

Księgozbiór zgromadzony przez Maciejowskiego, liczący ponad 2000 woluminów, pełnił rolę jego podstawowego warsztatu pracy. O funkcjach użytkowych tego zbioru, o jego zawartości, celu i drodze powstawania mówi sam właściciel we wstępie do sporządzonego przez siebie inwentarza. Poza fragmentami cytowanymi przez H. Wildera w jego katalogu¹⁷, tekst ten nigdzie nie był publikowany w całości. Zacytujemy więc ten dokument z zachowaniem jego oryginalnej pisowni:

„Wstęp do katalogu biblioteki mojej. Spoczywający w Bogu Samuel Bandtkie*, z którym się przypadkowo przybywszy w 1812 na nauki do Krakowa poznałem opiekując się mną gorliwiej niż niejeden z ojców własnym synem wytknął mi drogę, którą kształć się na uniwersytecie iść miałem. Kierunkowi przez to studiom moim danemu, tudzież okoliczności o której wspomniałem gdzie indziej** winna początek swój i rozwój historia prawodawstw słowiańskich. W tym celu też zacząłem zbierać bibliotekę, której katalog przedstawiam.

Ponieważ prawo każdego ludu z jego dziejami, osobliwie wewnętrznymi wiąże się ściśle, więc badając to szczególnie prawo, które u ludów słowiańskich i zasłowiańszonych prawosławnego i rzymskokatolickiego wyznania dziś będących, a niegdyś Monarchów rosyjskich poddanych powstało, musiałem też zbierać dzieła do wyrozumienia wewnętrznych dziejów ludów tychże potrzebne.

*Patrz artykuł: Jerzy Samuel Bandtkie w stosunku do społeczności i literatury polskiej w tomie 2 /na s.321-372/ Kwartalnika naukowego przez Ant. Zygm. Helcla w Krakowie w 1835-36 wydanym.

**Patrz przedmowa do tomu 1 Historii prawodawstw słowiańskich wydania drugiego.

Biblioteka więc moja składa się naprzód:

- 1° z dzieł w sferę prawa rzymskiego
- 2° tudzież germańskiego wchodzących, a z prawami ludów owych
zostających w związku
- 3° składa się dalej ze źródeł prawodawstwa Słowian w ogóle,
a w szczególności,
- 4° prawa polskie
- 5° litewskie
- 6° starorosyjskie i dzisiejsze objaśniających.

Składa się po wtóre biblioteka moja z dzieł wewnętrzne
dzieje rzeczonych ludów wyjaśniających pomagających, jakimi
głównie są:

- 7° dzieje te, które pierwobyt narodu i cywilizacji jego opo-
wiadają, tudzież
- 8° zwyczaje i obyczaje,
- 9° język i piśmiennictwo badają.

Łatwo pojąć, że zbiór taki ograniczyć się musiał na dzie-
łach najnowszych i że z Dawniejszych ksiąg po znakomitszych
bibliotekach publicznych i prywatnych, w starożytnej i dzi-
siejszej słowiańszczyźnie /którą szczególnie w latach 1842-
1854 począwszy od Berlina, Drezna i Wiednia aż do Moskwy, a
od Gdańska do Pesztu na Węgrzech zwiedziłem/ przeze mnie czy-
tywanych notaty tylko robić i takowe już dla historii prawo-
dawstw, już dla dzieł studia do niej zawierających, już w
niemałym szeregu wydanych, zużytkować mogłem.

Dla tej przyczyny biblioteka moja musiała stać się spec-
yalną, potrzebną dla każdego, który po mnie historię rzeczo-
nych prawodawstw opracowywać zechce. Niemal każdy egzemplarz
dzieł jest pokreślony uwagami i dopełnieniami własnoręcznie
spisanymi ponapełnianymi itp. Dla badacza takich dzieł mogą
mieć wartość rękopisy tych osobliwie tomów historii prawo-
dawstw, które jak 2, 3, 4 i 5 po kilka razy przerabiałem.

Mają też więc szczególną wartość pisma Korowickiego, uni-
wersytetu naprzód wileńskiego, następnie moskiewskiego Pro-
fessora, prawo litewskie i rosyjskie nowsze przed ogłosze-
niem Swodu zakonów obowiązujące, które autor do ponownego og-
łoszenia ich drukiem przygotował, mnie, gdy nakładcy nie
mógł znaleźć dla wydania ich kiedyś powierzył. Nie może być

obojętny i rękopis historyą prawa rzymskiego zewnętrzną i wewnętrzną, przez Ignacego Oldakowskiego Professora uniwersytetu wileńskiego opracowaną zawierający, który nie wiadomo skąd nabywszy, Professor Korowicki na ten sam cel powierzyć mi raczył. Nie może zaś być obojętny dla tego, że wykazuje, jak się u nas na historyach owego prawa w różnych czasach zapatrywano i jak je obrabiano.

Mogą na koniec mieć wartość i skrypta moje uniwersyteckie, zwłaszcza gdy niektóre z nich zawierają wykłady najśłyniejszych owego czasu Professorów, przez autorów ich drukiem nie ogłoszone nigdy. Zamyka szereg rękopisów mych własnych tom drugi dzieła o prawie rzymskim rozpoczętego, którego tom 1 pod napisem „Principiorum iuris romani aditio secunda” w 1825 r. w Warszawie wyszedł. Z nim mają związek skrypta, według których historyę prawa rzymskiego w Warszawie w latach 1819-1825 wykładałem. Wykład ten na nowo przerobiony w druku się następnie /r. 1825/, ale tylko w tomie 1, jak wyżej rzekłem ukazał. Inne rękopisy katalog przedstawi”.

Z cytowanego wstępu wynika, że Maciejowski zaczął gromadzić publikacje służące mu jako podstawa źródłowa do badań nad prawodawstwem słowiańskim. Właściciel księgozbioru charakteryzuje również jego zawartość, zwracając szczególną uwagę na dzieła treści prawnej. Podkreśla fakt, że księgozbiór składa się przede wszystkim z prac współczesnych, a z dzieł dawniejszych sporządzał odpisy lub wyciągi.

W omawianym księgozborze najlichniesza była grupa wydawnictw w języku polskim, a obok nich były prace w językach: rosyjskim, niemieckim, francuskim i łacińskim. Język publikacji był też, obok zawartości treściowej, podstawowym - zastosowanym przez Wildera - kryterium podziału księgozbioru na 4 zasadnicze grupy: „Polonika”, „Russika”, „Slavika” i „Varia obce”.

W dziale „Poloników” Wilder zgrupował materiał w 12 poddziałach, co pozwala zorientować się, które z dziedzin wiedzy najbardziej interesowały właściciela księgozbioru i które były najlichniej reprezentowane. W dziale tym było około 30 bibliografii, liczne czasopisma i bardzo cenne prace kronikars-

kie. Maciejowski stale współpracujący z różnymi redakcjami czasopism polskich i obcych miał 9 kompletów czasopism polskich, a wśród nich komplet „Biblioteki Naukowego Zakładu im. Ossolińskich” /Lwów 1842-1844, 1847-1848/ oraz 35 roczników „Biblioteki Warszawskiej” /Warszawa 1841-1864/, z którą był najbliżej związany i prawie cały komplet, bo 30 tomów „Pamiętnika Religijno-Moralnego” /Warszawa 1841-1862/¹⁸, gdzie drukował swe rozprawy. Ponadto zgromadził roczniki i pojedyncze numery wielu czasopism polskich i obcych.

W dziale „Poloników” była grupa publikacji filozoficznych licząca około 20 pozycji, a wśród nich prace religioznawcze.

Najobszerniejszy, sięgający 300 pozycji podział stanowiły polskie wydawnictwa historyczne. Były w tej grupie prace poświęcone kwestii włościańskiej, sprawie handlu i przemysłu; publikacje, w których omawiano sprawy polityczne i społeczno-gospodarcze oraz stosunki polsko-rosyjskie. Maciejowski miał książki z zakresu historii starożytnej, mediewistyki i historii nowożytnej; gromadził wydawnictwa źródłowe, pamiętniki, biografie oraz rozprawy na temat historii szkolnictwa i oświaty. Były tu również prace z zakresu nauk pomocniczych historii takich jak: etnografia, numizmatyka czy archeologia.

Poddział „Kościół i wiara” skupiał około 70 publikacji, przede wszystkim na temat pochodzenia i rozwoju chrześcijaństwa w Polsce. Maciejowski gromadził też kazania i zbiory pieśni religijnych, oraz literaturę reformacyjną. Zebrane tu materiały stanowiły bazę źródłową do jego „Pamiętników o dziejach, piśmiennictwie i prawodawstwie Słowian” /t.1-2, Warszawa 1839/¹⁹.

W księgozbiornie było 20 kronik, a wśród nich 2 wydania kroniki Galla Anonima²⁰, 3 wydania „Kroniki polskiej” Wincen-tego Kadłubka²¹, kilka wydań kroniki Jana Długosza²² i 3 wydania kroniki Thietmara²³.

Maciejowski miał w swym księgozbiornie około 180 wydawnictw z zakresu filologii, w tym zarówno teksty literackie, jak i opracowania filologiczne, poezje, pamiętniki, biografie, zbiory pieśni ludowych, przekłady z literatury obcej oraz prace językoznawcze, a zwłaszcza gramatyczne i ortograficzne²⁴.

Maciejowski - autor „Pierwotnych dziejów Polski i Litwy...” /Warszawa 1846/²⁵ zgromadził około 50 publikacji z zakresu historii, prawa i językoznawstwa litewskiego. Były tu prace na temat obyczajów litewskich, dziejów poszczególnych miast i osób panujących oraz zbiory pieśni i podań.

W dziale „Poloników” było ponad 30 monografii poświęconych poszczególnym miastom takim jak: Łódź, Kraków, Kruszwica, Toruń, Lublin, Poznań, Sandomierz, czy też województwom i regionom. Maciejowskiego interesowały: historia, dane statystyczne, obyczaje, zabytki, przemysł, handel i znaczenie poszczególnych miejscowości oraz informacje na temat znajdujących się w nich kościołów i klasztorów. W wyniku tych zainteresowań powstała jego praca: „Historia miast i mieszczan w krajach dawnego państwa polskiego...” /Poznań 1890/²⁶.

Podział „Prawa” stanowił najobszerniejszą po „Historii” grupę w dziale „Poloników”. Było tu około 130 prac z zakresu prawa rzymskiego, historii prawa i prawa nowożytnego. Maciejowski zgromadził wydawnictwa źródłowe zawierające pomniki dawnego prawa polskiego; słowniki prawnicze, ustawy, uchwały i kodeksy prawne²⁷.

Szczególnie uprzywilejowane miejsce wśród prac prawników polskich zajmowały, jak podkreślał sam Maciejowski we wstępie do swego inwentarza, prace Aleksandra Korowickiego /1797-1864/, które dla autora „Historii prawodawstw słowiańskich” /t.1-4, Warszawa 1832-1835; wyd.2, t.1-6, Warszawa 1856-1865/ były podniętą do badań nad prawodawstwem rosyjskim. W księgozbiornie były rękopisy 4 prac Korowickiego z jego licznymi poprawkami i uzupełnieniami.

Do działu „Poloników” Wilder włączył również 15 prac poświęconych Ukrainie. Maciejowski miał prace w języku polskim i rosyjskim na temat historii Ukrainy i stosunków polsko-ukraińskich, publikacje poświęcone szlachcie rosyjskiej i Kozakom oraz zbiory pieśni ludowych i prace językoznawcze.

Ostatnią grupę wydawnictw polskich stanowiło około 20 prac poświęconych sprawie żydowskiej w Polsce²⁸.

W księgozbiornie Maciejowskiego było około 100 prac włączonych przez Wildera do działu „Russików”. Przeważały tu prace autorów rosyjskich z zakresu historii, prawa i językoznawstwa.

Około 300 prac autorów polskich i rosyjskich, a przede wszystkim czeskich i słowackich poświęconych szeroko pojętej kulturze słowiańskiej - Wilder skupił w dziale „Slavika”.

Katalog księgarski zamyka dział „Varia obce”, do którego włączono około 450 różnojęzycznych pozycji. Również w tym dziale, podobnie jak w „Russikach” i „Slavikach”, można wyróżnić podstawowe grupy książek z zakresu historii, prawa i filologii.

W omawianym księgozbiornie były przede wszystkim prace autorów współczesnych Maciejowskiemu, niejednokrotnie znanych mu osobiście. I tak podczas studiów w Krakowie poznał J.S. Bandtkiego i A.Z. Helcla, a z okresu studiów w Niemczech datuje się jego znajomość z K. Savigny'm i G. Hugonem. Pełniąc funkcje wykładowcy w Liceum Warszawskim utrzymywał kontakty z S.B. Lindem i F. Bentkowskim, a na Uniwersytecie Warszawskim poznał m.in. R. Hubego.

Nawiązane kontakty osobiste Maciejowski podtrzymywał później prowadząc obszerną korespondencję, w której przewijają się dwa podstawowe wątki: troska o popularyzację własnych prac i zabiegi mające na celu wzbogacenie księgozbiornu /gratisowo - o ile to było możliwe/. Przewodnim motywem gromadzenia specjalistycznych wydawnictw naukowych były zainteresowania i prace Maciejowskiego, a jego kontakty osobiste i listowne były środkiem pomnażania księgozbiornu. Dlatego też te trzy elementy: praca naukowa Maciejowskiego, jego kontakty i księgozbiór są tak ściśle związane i wzajemnie uzależnione. Dlatego właśnie osobowość i działalność Maciejowskiego rysują się pełniej i bardziej wyraziście w świetle badań nad jego biblioteką.

Zgodnie z zadaniami niniejszego artykułu zainteresowania Maciejowskiego zostaną przedstawione w kolejności ich powstania i w powiązaniu z jego pracami naukowymi. Równocześnie z podejmowanymi przez Maciejowskiego badaniami i z jego twórczością powstawał księgozbiór będący warsztatem pracy naukowej. Datujące się od czasów studenckich zainteresowanie prawem rzymskim znalazło odbicie zarówno w twórczości Maciejow-

skiego, o czym świadczy jego publikacja na temat historii prawa rzymskiego, jak i w jego księgozbiorze, w którym było szereg prac z tego zakresu.

Interesując się historią prawa, Maciejowski zgromadził prace wybitnych przedstawicieli historycznej szkoły prawa i sam zaczął pisać „Historię prawodawstw słowiańskich”, znacznie ją potem rozszerzając, jako że prawo ujmował na tle szeroko pojętych dziejów kultury. Podejmował więc rozległe studia już nie tylko nad dziejami prawa, ale również nad historią średniowieczną i nowożytną oraz nad dziejami religii od najdawniejszych czasów. Studiując językoznawstwo i literaturę słowiańską zbierał nie tylko najdawniejsze teksty prawodawstw słowiańskich, ale także zabytki piśmiennictwa Słowian, kroniki, dokumenty źródłowe i wyciągi z nich. W wyniku tych badań wzbogacały się nie tylko jego wiadomości, ale także jego specjalistyczna biblioteka, którą stale uzupełniał najnowszymi publikacjami, częstokroć otrzymywanymi od znanych sobie autorów. Powstawały nowe prace tego uczonego-panslawisty, pomyślane najczęściej jako dopełnienia do „Historii prawodawstw słowiańskich”. Przybywało też artykułów w czasopismach i rozszerzały się kontakty Maciejowskiego, dzięki którym ciągle powiększał się jego księgozbiór.

1. Prawo

Prawo rzymskie

Studiując w Krakowie na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, Maciejowski pogłębiał znajomość języków łacińskiego i greckiego oraz literatury klasycznej pod kierunkiem Jerzego Samuela Bandtkiego /1768-1835/²⁹.

Zainteresowania piśmiennictwem epoki antycznej ugruntowały się podczas studiów Maciejowskiego we Wrocławiu, gdzie był słuchaczem wykładów prawa rzymskiego prowadzonych przez Karla Augusta Unterholznera /1787-1838/. Wśród jego prac zgromadzonych przez Maciejowskiego były 3 wydania „Die Lehre von der Verjährung durch fortgesetzten Besitz” /Breslau 1815/ oraz „Coniecturae de supplendis lacunis quae in Gaii Institutionum Commentario quarto occurunt” /Wratislaviae 1823/.

W czasie studiów w Getyndze Maciejowski był słuchaczem Gustawa Hugona /1764-1844/ - historyka prawa rzymskiego, promotora jego dysertacji doktorskiej pt. „De vita et constitutionibus C.Q.Messii Traiani Decii” obronionej i wydrukowanej w Getyndze w 1818 r. W omawianym księgozbiorze nie było najważniejszej, wysoko cenionej pracy Hugona pt. „Geschichte des Römischen Rechts”, która do 1836 r. miała 11 wydań. Były natomiast inne jego prace, a wśród nich „Historia iuris Romani et Germanici in Latinum sermonem conversa” /v.1, Amsteladami 1827/³⁰.

Korespondentem Maciejowskiego był również rektor uniwersytetu w Lipsku - Christian Bogumił Haubold /1766-1824/³¹, autor prac z zakresu prawa rzymskiego i saskiego. W omawianym księgozbiorze były następujące jego prace: „Antiquitatis Romanae monumenta legalia extra libros iuris Romani sparsa...” /Berlin 1830/ i „Heinecci - Antiquitates Romanae syntagma” /Lipsk 1823/. O ukazaniu się tej ostatniej Maciejowski pisał w liście do Lelewela z dnia 8 I 1823³².

W tym samym liście informował o ukazaniu się pracy Karla Friedricha Christiana Wencka /1784-1828/ pt. „Historia iuris Romani tabulis synopticis secundum Bachium” /Lipsk 1822/, której nie miał w księgozbiorze. Miał natomiast inne prace swego korespondenta³³, a wśród nich: „Oratio de iuris naturae in studio iuris civilis usu nunc sine ratione spreto” /Lipsiae 1821/.

Również w Lipsku wykładał Gustaw Haenel /1792-1878/, badacz historii prawa rzymskiego i autor m.in.: „Dissensiones dominorum sive controversiae veterum iuris Romani interpretum qui glossatores vocantur” /Lipsiae 1834/. Maciejowski miał tę pracę obok 5 innych publikacji Haenela, z którym także prowadził korespondencję³⁴.

W środowisku polskim prawem rzymskim obok W.A.Maciejowskiego - autora „Principia iuris Romani” /t.1, Varsaviae 1820; wyd.2, 1825/, pomyślanego jako podręcznik dla studentów Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego, gdzie wykładał „Institucje prawa rzymskiego” - zajmował się jego bratanek Fran-

ciszek Maciejowski /1798-1878/. Od 1839 r. był profesorem kursów prawnych w Warszawie, a od 1863 r. profesorem historii i instytucji prawa rzymskiego w Szkole Głównej. W.A.Maciejowski miał 3 prace swego bratanka, z którym zetknął się w czasie studiów w Krakowie³⁵, a wśród nich 2 egzemplarze „Zasad prawa rzymskiego pospolitego podług instytucji justyniańskich” /Warszawa 1862/.

Z uniwersyteckim środowiskiem wileńskim był związany Ludwik Alojzy Cappelli /1776-1838/, który podobnie jak Maciejowski należał do zwolenników niemieckiej szkoły historycznej prawa. Cappelli ostro skrytykował podręcznik prawa rzymskiego Maciejowskiego w swej rozprawie pt. „Rozbiór dzieła Vaclai Alexandri Maciejowski „Principiorum iuris Romani” tomus I, historiam huius ipsius iuris continens, editio secunda, Varsaviae 1825” /Wilno 1826/³⁶. Rozprawa ta była w omawianym księgozbiórce.

Historia prawa

Gorącym zwolennikiem historycznej szkoły prawa stał się Maciejowski w czasie swych studiów uniwersyteckich w Berlinie i w Getyndze. Jako pierwszy przeniósł na grunt polski jej założenia, przedstawione przez teoretyka i twórcę tej szkoły - Karla Friedricha Savigny'ego /1779-1861/ w pracy pt. „Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft” /Heidelberg 1814/³⁷. W bibliotece Maciejowskiego nie było tej pracy, była natomiast późniejsza rozprawa Savigny'ego pt. „Das Recht des Besitzes” /Giessen 1818/.

Savigny polecił Maciejowskiego, /z którym utrzymywał później kontakty listowne/³⁸ - swemu współpracownikowi Karłowi Friedrichowi Eichhornowi /1781-1854/, profesorowi historii prawa niemieckiego w Getyndze /w czasie tamtejszych studiów Maciejowskiego/. W omawianym księgozbiórce była podstawowa praca Eichhorna „Deutsche Staats und Rechtsgeschichte” /t.1-4, wyd.5, Getynga 1843-1844/.

Kontynuatorem badań podjętych przez Savigny'ego i Eichhorna był Georg Friedrich Puchta /1798-1846/, profesor uniwersytetów w Monachium, Mahrburgu, Lipsku i Berlinie, autor pracy pt. „Dissertatio de itinere, actu et via” /Erlangae 1820/³⁹. Maciejowski miał tę rozprawę w swojej bibliotece.

W środowisku warszawskim badania nad historią prawa prowadził Jan Wincenty Bandtkie /1783-1846/, z którym Maciejowski zetknął się w czasie swych zabiegów o przyznanie stypendium zagranicznego⁴⁰, a później jako wykładowca Uniwersytetu Warszawskiego na tejże uczelni. Poza wykładami J.W. Bandtkiego z zakresu prawa polskiego pt. „Historia prawa polskiego” /Warszawa 1850/, ogłoszonej drukiem po śmierci autora, Maciejowski miał jego głośną pracę: „Ius Polonicum codicibus veteribus manuscriptis et editionibus quibusque collatis...” /Warszawa 1831/. O pracy tej - zawierającej teksty prawa polskiego spoczywające w rękopisach - Maciejowski pisał w liście do Helcla datowanym 18 XII 1864 r., narzekając na słabe do niej indeksy⁴¹.

Antoni Zygmunt Helcel /1808-1870/ miał największe osiągnięcia w zakresie opracowywania wydawnictw źródłowych z dziedziny prawa. Maciejowski znający Helcla osobiście z czasu swych studiów krakowskich, utrzymywał z nim później przyjazne kontakty, o czym świadczy zachowana korespondencja⁴². Maciejowski pisał do Helcla o swej współpracy z polskimi czasopismami, a zwłaszcza z „Biblioteką Warszawską” i o własnych zamierzeniach naukowych. Dzielił się również z Helclem swoimi wrażeniami na temat ukazujących się prac naukowych. W listach Maciejowskiego powtarzają się prośby o pomoc w rozprzedaniu jego własnych prac, np. w liście z 10 X 1838 r. prosi Helcla, aby znalazł w Krakowie nabywców „Historii prawodawstw słowiańskich”. W korespondencji obu uczonych przewijają się dyskusje na temat prac naukowych Helcla, a zwłaszcza wydawanych od 1852 r. „Statutów Wiślickich”. Helcel przysyłał Maciejowskiemu na bieżąco arkusze tej pracy, prosząc o jej ocenę i o pomoc w znalezieniu nakładcy. Pisał o tym w liście z Krakowa z 23 XII 1852 r.⁴³ Listy Helcla zawierają uwagi na temat własnych prac i na temat twórczości naukowej Maciejowskiego. Helcel poruszał w nich również sprawę powstania i wydawania redagowanego przez siebie „Kwartalnika Naukowego”, zapraszając Maciejowskiego do współpracy z tym czasopismem.

Maciejowski - znany w szerokich kręgach naukowych - pośredniczył w nawiązywaniu przez Helcla kontaktów z innymi uczonymi. W liście do Maciejowskiego pisanym 21 XI 1855 r.

Helcel dziękuje R. Hubemu za przesłanie opisów dwóch kodeksów petersburskich⁴⁴. Na ręce Maciejowskiego przekazywał listy do K. Stronczyńskiego, J. Bartoszewicza i do F. Bentkowskiego⁴⁵. O swych planach wydawniczych Helcel pisze np. w liście datowanym 28 V 1857 r., przedstawiając w nim zamiar wydania korespondencji Jana III⁴⁶. W tymże liście prosi Maciejowskiego o recenzję swej podstawowej publikacji źródłowej pt. „Starodawne pomniki prawa polskiego” /Kraków 1856–1870/, a w kolejnym liście z 29 X 1869 r. obiecuje przesłać mu następne 10 arkuszy 2 tomu „Pomników...”⁴⁷ Maciejowski napisał recenzję tej pracy, o czym informuje Jana Nepomucena Janowskiego /1803–1888/ w liście z 12 V 1874 r.⁴⁸ Oprócz tego wydawnictwa, Maciejowski miał w swym księgozbiorze inne publikacje Helcla, a wśród nich „Prawo pospolite Królestwa Polskiego Gotfryda Lengnicha” w przekładzie Moszczeńskiego /t.1–2, Kraków 1836/, o której egzemplarz sam prosił⁴⁹.

Uwagami na temat prac dotyczących prawa Maciejowski dzielił się także z Lelewalem. W księgozbiorze miał 3 jego publikacje o problematyce historyczno-prawnej, choć uważał go za dyletanta w tej dziedzinie⁵⁰. Wśród nich były „Księgi ustaw polskich i mazowieckich na język polski w latach 1449–1451 i 1503 przekładane” /Wilno 1824/, zawierające rękopiśmienne teksty prawa polskiego.

Uczniem J.W. Bandtkiego, J. Lelewela i A.W. Maciejowskiego był Romuald Hube /1803–1890/, który w swych badaniach zwracał szczególną uwagę na historię prawodawstw słowiańskich. Wspólne zainteresowania Hubego i Maciejowskiego oraz ich ugodowa postawa wobec caratu sprawiły, że w późniejszych latach często łączono te dwa nazwiska. Zachowało się 5 listów Maciejowskiego do Hubego z lat 1844–1876⁵¹. Maciejowski informuje w listach o odkrytych przez siebie „pomnikach” prawodawstw słowiańskich, które zamierza zamieścić w nowym wydaniu „Historii...”, porusza również sprawy osobiste, np. w liście z 14 V 1876 r. prosi o protekcję dla swego wnuka Henryka Maciejowskiego. Hube z kolei w liście z 27 X 1842 r. prosi Maciejowskiego o przysyłanie niektórych „dyplomatów” z jego księgozbioru i przypomina o obietnicy danej przez autora „Historii prawodawstw słowiańskich”, że otrzyma kilka egzemplarzy tego

dzieła⁵². Maciejowski miał dwie prace źródłowe Hubego z zakresu średniowiecznego prawa polskiego: „Prawo polskie w XIII wieku” /cz.1-2, Warszawa 1874/⁵³ uzupełnione uwagami Maciejowskiego⁵⁴ i „Prawo polskie z XIV wieku” /Warszawa 1881/. W omawianej bibliotece była też publikacja „Antiquissimae constitutiones sinodales provinciae Gnesnensis” /1856/ wydana w czasie pobytu Hubego w Petersburgu.

W oparciu o zebrane przez Hubego rękopisy zesłańców syberyjskich na temat praw tubylców pochodzące z lat 20-tych XIX wieku, Dymitr Samokwasow /1843-1911/, badacz historii prawa rosyjskiego wykładający w Moskwie i Warszawie, wydał „Sbornik obyčnogo prava sibirskich inorodcev” /Warszawa 1876/. Maciejowski miał egzemplarz tej pracy dedykowany mu przez autora.

Twórcą rosyjskiej historycznej szkoły prawa był Johann Filip Gustaw Evers /1787-1830/, autor: „Das älteste Recht der Russen in seiner geschichtlichen Entwicklung” /Dorpat 1826/. Praca ta była w księgozbiornie Maciejowskiego.

Recenzent „Historii prawodawstw słowiańskich” - Ignacy Daniłowicz /1787-1843/ zarzucał jej autorowi, że oparł się w niej bezkrytycznie na powyższej pracy Eversa⁵⁵. Komisja Archeologiczna połączona z Muzeum Starożytności w Wilnie przesłała Maciejowskiemu, który był jej członkiem rzeczywistym, egzemplarz pracy Daniłowicza pt. „Skarbiec dyplomatów papieskich, cesarskich, królewskich, książęcych, uchwał narodowych, postanowień różnych władz i urzędów, posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów” /t.1-2, Wilno 1860-1862/.

Historią praw słowiańskich, a zwłaszcza prawa rosyjskiego zajmował się uczony niemiecki Aleksander Reutz /1799-1862/. W liście do Maciejowskiego z 23 X 1833 r. Reutz prosi o ocenę swej pracy na temat historii prawa rosyjskiego w Kurlandii i zachęca polskiego uczonego, aby przyjechał do Dalmacji i nawiązał z nim współpracę nad badaniem praw słowiańskich⁵⁶. Maciejowski miał m.in. pracę Reutza pt. „Versuch über die, geschichtliche Ausbildung der russischen Staats und Rechts-Verfassung” /Mittau 1829/.

W środowisku czeskim historią prawa zajmował się Jan Erazm Wocel /1803-1871/, historyk, poeta i archeolog, profesor uniwersytetu w Pradze. Maciejowski miał 5 jego publikacji, a wśród nich 2 egzemplarze pracy pt. „O staročeském dědiokém právu” /1861/. Učení utrzymywali ze sobą kontakt listowny⁵⁷.

Badania nad prawem zwyczajowym południowych Słowian prowadził autor czarnogórskiego kodeksu cywilnego, profesor uniwersytetu w Odessie i minister sprawiedliwości Czarnogóry w latach 1893-1899 - Valtazar Bogišić /1834-1908/, także korespondent Maciejowskiego⁵⁸. Wśród 7 dzieł prawniczych Bogišića, Maciejowski miał najważniejszą jego pracę pt. „Pisani zakoni na slovenskom jugu. Bibliografski načrt” /Zagreb 1872/.

2. Historia

Jako przedstawiciel szkoły historycznej w prawoznawstwie, Maciejowski łączył badania historii ustroju i prawa z badaniami historii kultury. Prawo polskie badał w szerokim kontekście dziejów narodów słowiańskich. Podejmując te badania zgromadził wiele cennych wydawnictw źródłowych, ze znaczną przewagą publikacji zawierających źródła polskie; prace poświęcone polskiej historii średniowiecznej i nowożytnej oraz publikacje z zakresu historii lokalnej i nauk pomocniczych historii.

W kontaktach naukowych Maciejowskiego wybitne miejsce zajmował Joachim Lelewel /1786-1861/. Wymownym obrazem przyjaznych, choć kontrowersyjnych kontaktów Maciejowskiego z Lelewelem są zachowane listy obu uczonych oraz fakt, że w omawianym księgozbiornie twórczość Lelewela była reprezentowana najobficiej /były tu jego 33 prace/. Wzajemne stosunki obu uczonych, ich poglądy naukowe oraz zachodzące między nimi podobieństwa i różnice przedstawił Profesor Bardach w swej monografii poświęconej Maciejowskiemu⁵⁹. W rozdziale pt. „Maciejowskiego z Lelewelem różnice zdań i dyskusje”⁶⁰ J. Bardach cytuje obszernie fragmenty ich korespondencji, zawierającej wymianę poglądów na temat ich prac własnych i ukazujących się wówczas nowości naukowych, np. „Statutów Kazimierza Wielkiego”

wydanych przez Helcla, czy też „Zbioru praw sądowych” A. Zamoyńskiego /1774/⁶¹. Lelewel interesował się twórczością Maciejowskiego a zwłaszcza „Historią prawodawstw słowiańskich”, której pierwsze wydanie otrzymał od autora. Zależało mu bardzo na zainteresowaniu nią szerszego grona czytelników i chciał skompletować to wydawnictwo dla biblioteki „Institut de France”. Zabiegał też gorliwie o przetłumaczenie tego dzieła na język francuski⁶².

Maciejowski miał w swym księgozbiornie m.in. pracę Lelewela pt. „Polska wieków średnich” /t.3-4, wyd.1, Poznań 1850-1851; t.1-3, wyd.2 1855-1856/ - czołowe osiągnięcie mediewistyki polskiej, na którą powoływał się uzasadniając swą teorię swewską⁶³. Lelewel dedykował Maciejowskiemu egzemplarz swego najwybitniejszego dzieła z zakresu geografii pt. „Géographie du moyen âge” /t.1-4, Bruxelles 1849-1857/. Z innych ważniejszych prac Lelewela zgromadzonych w księgozbiornie Maciejowskiego należy wymienić: „Bibliograficznych ksiąg dwoje” /t.1-2, Wilno 1823-1826/, „Dzieje Litwy i Rusi aż do unii z Polską” /Paryż 1839/, „Histoire de Pologne” /V.1-2 i atlas razem oprawne w półskórek, Paris 1844/, „Polska dzieje i rzeczy jej” /t.1, Poznań 1854/ i pamiętnik Lelewela zawierający ocenę jego własnej twórczości pt. „Przygody w poszukiwaniach i badaniu rzeczy narodowych polskich” /Poznań 1858/. Z zakresu nauk pomocniczych historii Maciejowski miał podstawową pracę numizmatyczną Lelewela pt. „Etudes numismatiques et archeologiques” /Bruxelles 1841/ - bardzo wysoko ocenioną przez belgijskie Towarzystwo Numizmatyczne⁶⁴.

W środowisku warszawskim mediewistyką zajmowali się Dominik Szulc /1797-1860/ i Aleksander Przeździecki /1814-1871/. Maciejowski miał 3 prace Szulca z zakresu historii, a wśród nich „O Tarnowie Mazowieckim /Thorn/ do Kopernika” /Warszawa 1843/ z dedykacją od autora.

A. Przeździecki wydał dokumenty źródłowe pt. „Listy Annibala z Kapui arcybiskupa neapolitańskiego nuncjusza w Polsce, o bezkrólewiu po Stefanie Batorym i pierwszych latach panowania Zygmunta III” /Warszawa 1852/, z własnym komentarzem krytycznym. Poza tą pracą, Maciejowski, znający osobiście Przeź-

dzieckiego⁶⁵, miał także jego rozprawy mediewistyczne, np. „Paweł z Przemankowa. Rys historyczny z drugiej połowy XIII wieku w Polsce” /Warszawa 1851/.

W środowisku warszawskim działał również zasłużony wydawca źródeł historycznych Leon Ryszczewski /1813-1882/, przypuszczalnie autor traktatu teoretycznego na temat stosowania metody krytycznej w wydawnictwach źródłowych⁶⁶. Nie wiemy nic o jego kontaktach z Maciejowskim, choć autor „Historii...” niewątpliwie interesował się działalnością wydawniczą Ryszczewskiego. Przemawia za tym list Maciejowskiego do Kraszewskiego z 8 II 1844 r.⁶⁷, w którym Maciejowski donosi, że w Warszawie ma się ukazać nakładem Ryszczewskiego „Dyplomatariusz Polski”. Dzieło to pt. „Codex diplomaticus Poloniae” /t.1-3, Warszawa 1847-1858/ było w omawianym księgozbiorze. Działalność w redakcji „Biblioteki Warszawskiej” i w „Wydziale Historycznym Towarzystwa Naukowego” tego czasopisma ułatwiła Maciejowskiemu nawiązanie kontaktów m.in. z Kazimierzem Władysławem Wójcickim /1807-1879/ i Julianem Bartoszewiczem /1821-1870/. W liście Wójcickiego z 28 III 1870 r. pisanym do Pauliny Wilkońskiej czytamy, że Maciejowski był jego najdawniejszym przyjacielem⁶⁸. W artykułach publikowanych w „Bibliotece Warszawskiej” Wójcicki bronił autora „Historii prawodawstw słowiańskich” przed tendencyjną krytyką wrogów mu kół a przede wszystkim Ignacego Lojoli Rychtera /1804-1844/⁶⁹.

Zachowały się niektóre z listów Maciejowskiego do Wójcickiego⁷⁰ oraz listy Wójcickiego do autora Historii...⁷¹, np. list z Kiełbaski z 25 VII 1835 r.⁷², w którym Wójcicki informuje, że przesłał Maciejowskiemu zbiór ludowych pieśni ukraińskich i przytacza tekst jednej z nich. Ponadto pisze o pracy nad swymi „Starożytnymi przypowieściami”. Rękopis tej pracy chce przywieźć Maciejowskiemu i prosi o oddanie jej do cenzury⁷³. Spośród 15 prac Wójcickiego zgromadzonych w księgozbiorze Maciejowskiego, należy wymienić wydaną w 1845 r. pt. „Album Warszawskie” ilustrowaną 25 drzeworytami W. Smokowskiego oraz źródła historyczne pt. „Pamiętniki do panowania Zygmunta III, Władysława IV i Jana Kazimierza” /t.1-2, Warszawa 1846/ i „Statuta polskie króla Kazimierza w Wiślicy

złożone z rękopisu XV wieku Wiślica zwanego, z uwagami Feliksa Żochowskiego nad językiem polskim XV wieku" /Warszawa 1847/⁷⁴.

Popularną postacią w środowisku warszawskim był J. Bartoszewicz, autor prac z zakresu mediewistyki, historii nowożytnej i dziejów Warszawy. Bartoszewicz interesował się działalnością naukową autora Maciejowskiego i w swych artykułach publikowanych w „Dzienniku Warszawskim” zdawał relację z jego podróży naukowych⁷⁵. W oparciu o bogatą podstawę źródłową powstał 1 tom studiów pióra Bartoszewicza pt. „Panowie niemieccy na dworze Stanisława Augusta” /Warszawa 1852/, zawierający 5 szkiców biograficznych. Wyższą wartość naukową ma studium krytyczne „O pomysłach naukowych A. Bielowskiego” /Warszawa 1862/, współoprawne z poprzednią pracą⁷⁶. Jako edytor źródeł Bartoszewicz wydał, nalegany przez Maciejowskiego, 3 tom „Kodeksu Dyplomatycznego Polski” /Warszawa 1858/. W oparciu o materiały archiwalne powstała praca pt. „Kościoły warszawskie rzymsko-katolickie opisane pod względem historycznym” /z. 1-10, Warszawa 1855/. Wszystkie wymienione publikacje były w księgozbiornie Maciejowskiego.

Historią sztuki i archeologią zajmował się Edward Rastawiecki /1805-1874/, autor cenionej pracy pt. „Mapografia dawnej Polski” /Warszawa 1846/ zawierającej 424 mapy. Oprócz niej Maciejowski miał „Słownik malarzy polskich” Rastawieckiego /t. 1-3, Warszawa 1850-1857/.

Archeologią zajmował się również K. Stronczyński, numizmatyk i heraldyk, autor m.in. „Wzorów pism dawnych” /Warszawa 1839/, które były w omawianym księgozbiornie.

Na źródłach archeologicznych opierał się w swych pracach historyk sztuki i antykwarysta - Franciszek Maksymilian Sobieszczański /1814-1878/. W księgozbiornie jego praca źródłowa pt. „Joachima Bielskiego dalszy ciąg kroniki polskiej, zawierający dzieje od 1587 do 1598 roku” /Warszawa 1851/. Najwybitniejszą pracą Sobieszczańskiego z dziedziny historii sztuki były „Wiadomości historyczne o sztukach w dawnej Polsce” /t. 1-2, Warszawa 1847-1849/. Sobieszczański był także autorem publikacji poświęconych historii Warszawy⁷⁷, np. pracy pt. „Warszawa” /Warszawa 1867/, którą posiadał Maciejowski.

Działalnością edytorską zajmował się Tadeusz Lubomirski /1826-1908/, autor prac poświęconych historii społeczno-gospodarczej, interesujący się przede wszystkim historią wsi polskiej. Maciejowski miał najcenniejszą publikację źródłową Lubomirskiego pt. „Kodeks dyplomatyczny Księstwa Mazowieckiego” /Warszawa 1863/, o której z uznaniem pisał w liście do Helcla z 18 XI 1864 r.⁷⁸.

W środowisku krakowskim prowadził działalność naukową Józef Muczkowski /1795-1858/, autor pracy „Statuta nec non liber promotionum philosophorum ordinis in universitate studiorum Jagellonica ab anno 1402 ad annum 1849” /Cracoviae 1848/. Maciejowski miał tę pracę swego korespondenta⁷⁹.

Maciejowski korespondował również z Józefem Lępkowskim /1826-1849/, profesorem archeologii UJ, badaczem dziejów Krakowa i jego okolic. W liście z 30 IV 1863 r. Lępkowski informuje Maciejowskiego, że przesłał mu za pośrednictwem księgarni Friedleina „Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis” /1470-1480/ Długosza⁸⁰. Z prac Lępkowskiego znajdujących się w księgozbiornie Maciejowskiego należy wymienić „Przegląd krakowskich tradycji, legend, nabożeństw, zwyczajów, przysłów i właściwości” /Kraków 1866/.

Zbieraniem źródeł do dziejów Krakowa zajmował się również Ambroży Grabowski /1782-1863/, księgarz krakowski, historyk i archeolog, autor m.in. „Ojczystych spominków w piśmiech do dziejów dawnej Polski” /t.1-2, Kraków 1845/. W omawianym księgozbiornie był egzemplarz tej pracy z własnoręczną dedykacją autora dla Maciejowskiego oraz 3 inne prace Grabowskiego. Obaj historycy utrzymywali kontakty listowne⁸¹.

W Wielkopolsce działał wydawca źródeł historycznych Edward Raczyński /1786-1845/. Zajmował się również naukami pomocniczymi historii, a zwłaszcza numizmatyką oraz edytorstwem biografii i pamiętników. Maciejowski utrzymujący z Raczyńskim kontakty korespondencyjne⁸², miał w swym księgozbiornie obok innych jego wydawnictw: „Codex diplomaticus Majoris Poloniae ab anno 1136 ad annum 1597” /Posnaniae 1840/, której recenzję opublikował w 1842 r. w „Ore-downiku Naukowym”⁸³.

Korespondentem Maciejowskiego był również Adam Tytus Działyński /1796-1845/⁸⁴. W omawianym księgozbiorze były „Acta Tomiciana” /Poznań 1852/ i „Źródłopisma do dziejów unii” /Poznań 1856/, które Działyński opracował w oparciu o bogate zbiory rękopisów i starych druków zgromadzone w Bibliotece Kórnickiej⁸⁵. Ponadto Maciejowski miał „Annales Stanisłai Orichovii” w wydaniu Działyńskiego /Poznań 1854/. O rocznikach tych pisał z uznaniem w liście do W. Kętrzyńskiego⁸⁶.

W ośrodku poznańskim działał Józef Łukaszewicz /1797-1873/, historyk zajmujący się badaniem dziejów Poznania i jego okolic oraz dziejami chrześcijaństwa w Polsce i na Litwie. W liście z 10 VIII 1844 r. z Poznania Łukaszewicz informuje, że sprzedał już 20 egzemplarzy podstawowego dzieła Maciejowskiego i dziękuje za ofiarowany mu egzemplarz. W kolejnym liście z 2 VI 1844 r. informuje w odpowiedzi na pismo Maciejowskiego z 21 V 1845 r., że materiały na temat historii reformacji znajdują się w Bibliotece Raczyńskich i w bibliotece w Kórniku⁸⁷. W 1871 r. Łukaszewicz był z ramienia poznańskiego TPN recenzentem pracy Maciejowskiego „Historia włościan i stosunków politycznych, społecznych i ekonomicznych...” /Warszawa 1874/⁸⁸. Wśród prac Łukaszewicza zgromadzonych w omawianej bibliotece należy wymienić „Krótki opis historyczny kościołów parafialnych...” /t.1-3, Poznań 1858-1863/ z własnoręczną dedykacją autora dla Maciejowskiego.

W środowisku wrocławskim wydawcą publikacji źródłowych był August Mosbach /1817-1884/, realizator postulatów przedstawionych w traktacie teoretycznym przypisywanym L. Ryzyszczewskiemu, historyk polski i leksykolog. W liście do Maciejowskiego z 3 XII 1860 r. Mosbach pisze, że przesłał mu przez księgarnię Żupańskiego swoje dwie prace: „Wiadomości do dziejów polskich z Archiwum Prowincji Śląskiej” i „Przyczynki do dziejów polskich z Archiwum miasta Wrocławia”, wydane we Wrocławiu w 1860 r.⁸⁹

Z publikacji źródłowych wydanych w środowisku lwowskim największe znaczenie miała praca Augustyna Bielowskiego /1806-1876/ pt. „Monumenta Poloniae Historica” /t.1-2, Lwów 1856-1872/. Maciejowski utrzymywał z nim kontakty osobiste i lis-

towne⁹⁰. Miał w swym księgozbiorze kilka prac Bielowskiego, a wśród nich „Wstęp krytyczny do dziejów Polski”, poemat słowiański „Wyprawa Igora na Połowców” /Lwów 1833/ oraz „Monumenta...” Od 3-go tomu wydawnictwo przejął historyk Wojciech Kętrzyński /1838-1919/, dyrektor biblioteki w Kórniku do 1870 r., a w latach 1876-1916 dyrektor Biblioteki Ossolineum. Kontynuując dzieło Bielowskiego Kętrzyński zachował jego metodę opracowania i wydał 4 następne tomy /t.3 Lwów, t.4-6 Kraków/ nakładem krakowskiej Akademii Umiejętności, której członkiem korespondentem został w 1877 r. W listach Maciejowskiego do Kętrzyńskiego⁹¹ poza wymianą poglądów naukowych powtarzały się prośby Maciejowskiego o nadsyłanie nowości wydawniczych, np. w liście z 4 VIII 1877 r. Maciejowski pisał, że otrzymał 2 pierwsze tomy wydawnictwa pt. „Monumenta...” od Bielowskiego i ma nadzieję, iż następne tomy dostanie od Kętrzyńskiego. W liście tym dziękuje za nadesłany już egzemplarz tomu trzeciego⁹².

Maciejowski miał w swym księgozbiorze również inne publikacje Kętrzyńskiego, a wśród nich pracę pt. „O paryskim rękopisie Pułkawy” /Poznań 1869/, za którą dziękuje autorowi w liście z 28 VI 1869 r.⁹³ Kętrzyński przesłał mu również egzemplarz „Kodeksu dyplomatycznego Klasztoru Tynieckiego” /cz.1-2, Lwów 1875/, za który Maciejowski dziękuje w kolejnych listach z 8 XI 1876 r. i z 10 XII 1877 r.⁹⁴ W tym ostatnim prosi o gratisowy egzemplarz „Aktów grodzkich i ziemskich z czasów Rzeczypospolitej Polskiej” /t.1-6, Lwów 1868-1876/.

We Lwowie były również wydane prace J.M.Ossolińskiego i S.Smolki. Józef Maksymilian Ossoliński /1748-1826/ był stałym uczestnikiem środowych zebrań redakcji „Biblioteki Warszawskiej”, gdzie zapewne zetknął się z Maciejowskim. W omawianym księgozbiorze była praca Ossolińskiego pt. „O różnym następstwie na tron za Piastów” /Lwów 1833/.

Stanisław Smolka /1854-1924/, profesor we Lwowie, Krakowie i Lublinie, został polecony Maciejowskiemu w 1872 r. przez swego ojca Franciszka⁹⁵. W liście z 11 XI 1872 r. z Getyngi, gdzie wówczas studiował, pisał iż przesłał Maciejowskiemu, którego uważał za „Nestora dziejopisarzy polskich” swą pierwszą pracę historyczną pt. „Henryk Brodaty” /Getynga

1872/ z prośbą o jej ocenę. W następnym liście z Getyngi z 7 V 1873 r. dziękował Maciejowskiemu za list i za przesłane „dzieła o Polsce przedchrobrowej”. Informował również o studiach historycznych w Getyndze, prowadzonych w szkole Waitza i o tym, że kończy właśnie swą pracę krytyczną o rocznikach polskich do początku XIV wieku, którą wydrukuje jako dysertację i z niecierpliwością oczekuje na sąd Maciejowskiego o niej⁹⁶.

Z ośrodkiem lwowskim związany był historyk Karol Szajnocha /1818-1868/, autor takich m.in. prac jak: „Lechicki początek Polski” /Lwów 1858/ oraz „Jadwiga i Jagiełło 1374-1413” /t.1-3, Lwów 1855-1856/. W wymienionym studium Szajnocha oparł się na pracy Maciejowskiego pt. „Polska od czasów najdawniejszych aż do połowy XVII wieku...” /t.1-4, Warszawa i Petersburg 1842/⁹⁷. Maciejowski miał wymienione prace Szajnochy⁹⁸.

W Galicji działał Żegota Pauli /1814-1895/ autor głośnych „Starożytności galicyjskich” /Lwów 1840/. Obok tej publikacji Maciejowski miał zbiory pieśni opracowane przez swego korespondenta⁹⁹: „Pieśni ludu polskiego w Galicji” /Lwów 1838/ i „Pieśni ludu ruskiego w Galicji” /t.1-2, Lwów 1839/.

Historykiem zajmującym się dziejami Lwowa i Galicji Wschodniej był Dionizy Zubrzycki /1777-1852/, autor rozprawy o drukarniach ruskosłowiańskich, opartej na źródłach archiwalnych pt. „Historyczne badania o drukarniach ruskosłowiańskich w Galicji” /Lwów 1836/. Manuskrypt tej pracy i egzemplarz drukowany Zubrzycki obiecał przesłać Maciejowskiemu, o czym pisał w liście do niego z 6 XII 1837 r.¹⁰⁰

W księgozbiornie Maciejowskiego były dwie prace Władysława Kornela Zielińskiego /1836-1895/, stałego współpracownika „Gazety Lubelskiej”, autora prac poświęconych dziejom miasta Lublina. Pracę „Opis Lublina, jako przewodnik dla zwiedzających miasto i jego okolice” /Lublin 1876/ Zieliński obiecał przesłać Maciejowskiemu, o czym pisał w swym liście¹⁰¹. O swej pracy nad „Monografią Lublina”, t.1: Dzieje miasta Lublina /Lublin 1878/ informował Maciejowskiego w liście z 5 IX 1873 r.

Należy zwrócić szczególną uwagę na Józefa Ignacego Kraszewskiego /1812-1887/, a to ze względu na żywe kontakty, jakie go łączyły z Maciejowskim. Potwierdza je informacja P. Wilkońskiej¹⁰² oraz fragment z listu Maciejowskiego do Kraszewskiego z 20 XII 1842 r.¹⁰³ W zachowanych listach z lat 1837-1844 są informacje na temat prac naukowych obu korespondentów i na temat współpracy Maciejowskiego z redagowanym przez Kraszewskiego czasopismem „Atheneum”. Ponadto Maciejowski pisał o nowych publikacjach ukazujących się w Warszawie i w innych ośrodkach polskich. I tak w liście z 1844 r. pisał, że w Poznaniu ukazała się praca Łukaszewicza o dziejach kościoła wyznania helweckiego¹⁰⁴.

Maciejowski prosił również Kraszewskiego o pomoc w rozprzedaniu swych prac, np. w liście z 8 V 1843 r. dziękował za przychylną ocenę swej „Polski pod względem obyczajów...” i prosił o pomoc w rozprowadzeniu jej na Litwie bądź na Rusi¹⁰⁵ W księgozbiornie były publikacje źródłowe Kraszewskiego np. „Pomniki do historii obyczajów w Polsce z XVI i XVII wieku” /Wilno 1843/ czy też: „Litwa, starożytne dzieje, ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania itd.” /t.1-2, Warszawa 1847-1850/. Kraszewski zajmował się również historią lokalną i wydał „Wilno od początku jego do 1750” /Wilno 1838/, pracę cenioną przez historyków ze względu na zawarty tu bogaty materiał faktograficzny¹⁰⁶. Publikacja ta wzbogaciła omawiany księgozbiór.

Prowadząc badania nad dziejami narodów słowiańskich Maciejowski gromadził też prace historyków rosyjskich, a zwłaszcza tych, z którymi utrzymywał kontakty naukowe. Pavel Muchanov /1798-1871/, wydawca materiałów do dziejów stosunków polsko-rosyjskich, związany z ośrodkiem petersburskim dedykował Maciejowskiemu egzemplarz swej pracy pt. „Rukopis Filareta patriarcha Moskovskiego i vseja Rossi” /Moskwa 1837/. Zachował się list Muchanova do Maciejowskiego datowany w Petersburgu 30 XI 1865 r. zawierający informacje o prenumeracie „Historii prawodawstw słowiańskich”¹⁰⁷.

Członkiem Petersburskiej Akademii Nauk był Michał Pogo-

din /1800-1875/, historyk, literat, publicysta i wydawca źródeł historycznych. V.A.Francew opublikował korespondencję Pogodina z Maciejowskim z lat 1840-1871¹⁰⁸. W liście z 10 /22/ I 1848 r. Pogodin informuje Maciejowskiego o swej pracy naukowej i pisze o artykułach zamieszczonych w Pamiętnikach Komisji Archeologicznej¹⁰⁹ Petersburskiej Akademii Nauk. Oprócz pracy pt. „Drevnaja Ruskaja istorija” /Moskva 1872/, Maciejowski miał publikacje źródłowe wydane przez Pogodina np.: „Nestoristoričesko-kritičeskoe rozsuždene o nacale ruskich letopisej” /Moskva 1839/ oraz „Ruskoj istoričeskij sbornik” /Moskva 1840/.

Twórczość Maciejowskiego spotkała się z przychylnym przyjęciem wśród Słowian południowych i odegrała tam dużą rolę sprzyjając rozwojowi świadomości narodowej narodów bałkańskich. Wyrazem tego są przekłady dzieł Maciejowskiego na języki: czeski, serbsko-chorwacki czy bułgarski. Pisze o tym J. Bardach w cytowanej pracy.

Maciejowski również żywo interesował się twórczością zrodzoną na ziemiach słowiańskich.

Przyjazne stosunki łączyły Maciejowskiego z twórcami naukowego odrodzenia czeskiego: Pawłem Šafaříkiem /1795-1861/ i Františkem Palackým /1798-1876/. P.Šafařík /Szafarzyk/, historyk, językoznawca i badacz dziejów Słowian był bliskim współpracownikiem Maciejowskiego w czasie jego prac nad I wydaniem „Historii prawodawstw słowiańskich”¹¹⁰. W księgozbiore było 11 jego prac, a wśród nich 2 egzemplarze „Słowiańskich starożytności” /w języku czeskim Praha 1837, w języku polskim t.1-2, Poznań 1842-1844/ oraz „Slovensky narodopis druhe vydani” /Praha 1842/, będący uzupełnieniem „Starożytności”.

F.Palacký - historyk państwa i narodu czeskiego był autorem pracy obejmującej historię Czech do 1526 r. pt. „Geschichte von Böhmen” /Bd I-III, Praha 1836-1854/¹¹¹. Poza tym wydawnictwem w księgozbiore była praca źródłowa Palacký'ego: „Srovnání zákonu cara Stefana Dušana Srbrkého neystaršymi řady zemskými w Čechach” /Praha 1837/, z własnoręczną dedykacją

autora dla Maciejowskiego oraz „Dějiny národu českého w Čechach a w Moravě" /t.1,3,4, Praha 1848-1860/. Zachowały się wzmianki świadczące o wymianie listów między obu historykami¹¹².

Maciejowski korespondował również z chorwackim archiwistą Janem Kukuljevičem-Sakcińskim /1816-1889/, historykiem południowo-słowiańskim, założycielem towarzystwa historycznego oraz działaczem politycznym i literackim. W liście do Maciejowskiego datowanym 13 XI 1851 r. w Zagrzebiu Kukuljevič podaje listę zabytków prawa słowiańskiego i pyta Maciejowskiego, które dokumenty ma dla niego przepisać¹¹³. Maciejowski miał m.in. pracę Kukuljeviča pt. „Iura Regni Croatiae Dalmatiae et Slavoniae" /3 partes Zagrabiae 1862/.

3. Filologia

Językoznawstwo

Zbierając materiały do „Historii prawodawstw słowiańskich" Maciejowski gromadził także publikacje z zakresu historii literatury słowiańskiej, zbiory pieśni i poezji, a przede wszystkim prace językoznawcze.

Z okresu studiów w Getyndze datuje się znajomość Maciejowskiego z twórcą szkoły romantycznej w językoznawstwie - Jakubem Grimmem /1785-1863/ oraz z jego bratem Wilhelmem /1786-1859/¹¹⁴. Maciejowski miał 8 prac J.Grimma - a wśród nich fundamentalną: „Geschichte der Deutschen Sprache" /Leipzig 1853/ oraz pracę obu braci pt. „Deutsches Wörterbuch" /Bd. I-VII, Leipzig 1854-1882/.

Z czasów studenckich Maciejowski znał także Samuela Bogumiła Lindego /1771-1847/¹¹⁵, z którym później spotkał się w Liceum Warszawskim. W omawianym księgozbiorniku była podstawowa praca Lindego, stanowiąca najwybitniejsze osiągnięcie XIX-wiecznej leksykologii polskiej pt. „Słownik języka polskiego" /t.1-6, Warszawa 1807-1815/ oraz „Materiali dlja sravnitel'nogo ruskogo slovara. Bukvy „k" vypusk piervyj" /Warszawa 1845/.

Prowadząc wykłady z literatury klasycznej w Akademii Du-

chowej Rzymsko-Katolickiej Maciejowski zetknął się z profesorem zwyczajnym filologii porównawczej tej uczelni - Janem Papłońskim /1819-1859/, autorem rozpraw naukowych i analiz krytycznych publikowanych m.in. w „Bibliotece Warszawskiej”. Spośród 4 prac Papłońskiego znajdujących się w omawianym księgozbiorniku należy wymienić „Filologičeskie zametki o russkom jazyke v svjazi z oerkevno-slavjanskim i drugimi slavjanskimi narečjami” /Petersburg 1854/ z dedykacją autora dla Maciejowskiego oraz „Mapę słowiańszczyzny lechickiej z IX-XII wieku i Prus z wieku X-XIII” /Warszawa 1862/.

Filologią porównawczą języków słowiańskich zajmował się Julian Kotkowski, lektor języków słowiańskich w Szkole Głównej geograf i lekarz publikujący swe rozprawy w „Tygodniku Ilustrowanym”. W liście do Maciejowskiego datowanym w Kijowie 20 VIII 1860 r. Kotkowski pisał o swym projekcie ułożenia „programu dla katedry porównawczego wykładu języków słowiańskich w Głównej Szkole Warszawskiej” i prosił o protekcję w zabiegach o uzyskanie tej katedry¹¹⁶.

Językoznawstwem zajmował się też działający w środowisku poznańskim Franciszek Ksawery Malinowski /1807-1881/, autor m.in. „Krytyczno-porównawczej gramatyki języka polskiego z dzisiejszego stanowiska lingwistyki porównawczej” /Poznań 1868-1870/. Maciejowski nie miał tej podstawowej jego pracy, miał natomiast „Zasady i prawa pisowni polskiej” /Poznań 1859/. Zachowało się 9 listów Malinowskiego do Maciejowskiego z lat 1856-1859¹¹⁷. W liście z 27 IV 1859 r. ocenia pozytywnie „Piśmiennictwo polskie...” Maciejowskiego, wyjaśniając jednocześnie nieprawidłowe terminy filologiczne zawarte w tej pracy, a w liście z 27 II 1856 r. przesyła swoje krytyczne uwagi na temat teorii swewskiej Maciejowskiego oceniając ją z punktu widzenia językoznawcy.

Z akademickim środowiskiem wrocławskim był związany wybitny czeski uczony Jan Ewangelista Purkyně /1787-1869/, przyrodnik-lekarz i językoznawca. W 1836 r. Purkyně został opiekunem akademickiego Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego przy Uniwersytecie Wrocławskim, wokół którego skupili się polscy

uczenci interesujący się problematyką słowiańską, a wśród nich W.A.Maciejowski, S.B.Linde i A.Z.Helcel¹¹⁸. J.W.Opatrny opublikował listy Maciejowskiego do Purkyniego z lat 1835-1845 oraz list Purkyniego do Maciejowskiego z 1835 r.¹¹⁹ W listach autora „Historii prawodawstw słowiańskich” powtarza się prośba o pomoc w sprzedaży tego dzieła, bądź o wymianę go w księgarniach wrocławskich na inne prace. Donosząc Purkyniemu o ostrej krytyce swoich poglądów przez Jordana, Maciejowski prosi jednocześnie czeskiego uczonego o zamieszczenie w czasopiśmie wydawanym przez Jordana artykułu biorącego go w obronę¹²⁰. W omawianym księgozbiornie były tylko 2 prace Purkyniego, a wśród nich praca językoznawcza pt. „O korzyściach z ogólnego rozprzestrzeniania łacińskiego sposobu pisania w dziedzinie języków słowiańskich” /Warszawa 1865/.

Spośród uczonych czeskich Maciejowski utrzymywał najbliższe kontakty z Wacławem Hanką /1791-1861/, filologiem slawistą, profesorem języka i literatury czeskiej w Pradze; jednym z twórców czeskiego odrodzenia naukowego. V.A.Francev opublikował 99 listów obu slawistów z lat 1843-1859¹²¹. Ta obfita korespondencja jest znamienym przykładem kontaktów łączących przedstawicieli naukowych środowisk polskich i czeskich oraz ich zamierzeń naukowych. Powtarzały się często obustronne prośby o nadsyłanie materiałów i informacji naukowych przydatnych w ich pracy naukowej. Wśród 16 prac Hanki zgromadzonych przez Maciejowskiego było 5 wydań „Krolodvorskiego Rukopisu” /Praha 1829, 1835, 1847, 1851, 1857/ uznanego w drugiej połowie XIX wieku za falsyfikat¹²² oraz dwie prace językoznawcze: „Zbirka nejdávnějšich slovníků latinsko-českých z obsahem neznáných slov w abecadnim pořádku českolatinským” /Praha 1833/ i „Počátky posvátného jazyka slovanského” /wyd.1, Praha 1846; wyd.2, Praha 1859/.

Czeskim filologiem slawistą, którego twórczość bardzo interesowała Maciejowskiego¹²³, był działający w Pradze Josef Dobrovský /1753-1829/. W omawianym księgozbiornie było 6 jego prac, a wśród nich opracowania legend o Cyrylu i Metodym oraz dwa wydawane przez niego czasopisma naukowe: „Slavin” /wyd.1: 1834/ i „Slovanka” /1814-1815/.

Badania nad historią literatury czeskiej prowadził w Pradze Józef Jireček /1825-1888/. Wydał wiele zabytków literatury staroczeskiej i rozpraw literackich. Był też autorem prac z zakresu dialektologii i historii literatury czeskiej¹²⁴. Spośród 5 prac Jirečka znajdujących się w omawianym księgozbiorniku należy wymienić „Rozprawy z oboru historie, filologie a literatury” /Ročník první, Viden 1860/.

W środowisku czeskim powstała najważniejsza praca Jana Kollara /1793-1852/ pt. „Slávy Dcera. Lyrickoepická basen w peti zpěvich” /Pešt 1832/, w której po raz pierwszy pojawiła się myśl o zjednoczeniu Słowian. Kollar, wybitny poeta czesko-słowacki, lingwista i archeolog był zapewne odbiorcą listów Maciejowskiego¹²⁵. W księgozbiorniku poza cytowanym wyżej zbiorem sonetów było 8 prac Kollara, a wśród nich 2 rozprawy lingwistyczno-archeologiczne oraz „Národní zapěvanky čili pjesne světske Slováků w Uhrách gak pospolitého lidu tak i vyššjich stawu” /Dil 1-2, Budjna 1834-1835/, przysłane Maciejowskiemu przez autora¹²⁶.

Maciejowski utrzymywał kontakty z Franciszkiem Władysławem Čelakovským /1799-1852/¹²⁷, poetą i zbieraczem pamiątek ludowej twórczości słowiańskiej związanym z uniwersytetem w Pradze. W księgozbiorniku Maciejowskiego była praca Čelakovský'ego pt. „Odgłos pieśni czeskich” w przekładzie A. Szukiewicza /Wrocław 1840/, w której autor ujawnia swą sympatię dla propagowanej przez Purkyniego idei jedności słowiańskiej¹²⁸. Maciejowski miał również wcześniejszą pracę Čelakovský'ego pt. „Slovenské národní pjesně” /Dil 1-3, Praha 1822-1827/.

Uczniem Čelakovský'ego i ideowym wychowankiem Purkyniego był Łużyczanin Jan Arnošt Smoleř /1815-1884/, narodowy budziiciel ludu serbskiego. Maciejowski miał 2 prace swego korespondenta: „Mały Serb aby serbske a niemskijé rosmłovenja” /Bautzen 1841/ oraz „Piesnički hornych a dolnych łuziskich Serbov” /t.1-2, Grymi 1841-1843/¹²⁹.

Wybitnym filologiem językoznawcą był Franciszek Miklošič /Miklosich 1813-1891/, Słoweniec działający w Wiedniu, twórca gramatyki porównawczej i słownictwa języków słowiańskich oraz gramatyki języka starocerkiewno-słowiańskiego. W bibliotece Maciejowskiego nie było najważniejszej pracy Miklošiča¹³⁰,

była natomiast jego publikacja pt. „Monumenta Serbica Speculantia Historiam Serbiae Bosnae Ragussi” /Viennae 1858/, zawierająca 497 „dyplomatów”, a wśród nich najstarszy z 1114 r. oraz „Lexicon polonico-slovenico-graeco-latinum emendatum auctum” /fasc.1-16, Vindobonae 1862-1865 w 2 egzemplarzach/.

W Wiedniu działał również Słoweniec Bartłomiej Kopitar /1780-1844/, znawca języków i literatury klasycznej oraz nowożytnej, a zwłaszcza filologii słowiańskiej. Kopitar bronił łacińskiej genezy chrześcijaństwa i bardzo ostro krytykował Maciejowskiego za koncepcję pierwszeństwa obrządku słowiańskiego w Polsce¹³¹. Maciejowski nie miał podstawowych prac gramatycznych Kopitara¹³², a spośród tych które posiadał należy wymienić „Hesyhii Glossographi discipulus et epiglossistes Russus in ipsa Constantinopoli sec. XII-XIII” /Vindobonae 1840/.

Kopitar nie popierał wpływu Czechów na południowych Słowian, a zwłaszcza na illiryzm Ludevita Gaja /1809-1872/, poety, reformatora pisowni języka chorwackiego. Maciejowski korespondujący z Gajem na temat rozprzedania drugiego wydania swej „Historii prawodawstw słowiańskich”¹³³ miał jego 2 prace: „Književna Zabava hrvatsko-srbska” /Sv.1-6, Zagreb 1868-1870/ i „Lira. Različne pjesme” /Knje I-II, Zagreb 1870-1871/.

Przyjazne kontakty osobiste i listowne utrzymywał Maciejowski z filologami rosyjskimi, przede wszystkim z ośrodków naukowych w Petersburgu i w Moskwie. Korespondował z Aleksandrem Vostokovem /1781-1864/, prowadzącym badania nad językiem starocerkiewno-słowiańskim, od 1815 r. bibliotekarzem Muzeum Rumiancewa. W liście do Maciejowskiego z 16 XI /?/ Vostokov prosi o pomoc w tłumaczeniu pracy P.Dubrovskiego na język polski¹³⁴. W bibliotece Maciejowskiego nie było podstawowych prac językoznawczych Vostokova¹³⁵, znajdowała się natomiast publikacja pt. „Opisanije russkich i slovenskich rukopisej Rumiancovskogo Muzeuma” /Petersburg 1842/.

Z Petersburgiem był również związany Ismail Sreznevskij /1812-1880/, rosyjski filolog sławista, badacz historii języka rosyjskiego, profesor uniwersytetów w Charkowie i Petersburgu. W listach Sreznevskiego do Maciejowskiego z lat 1851-1854 powtarzają się uwagi na temat ich własnych prac, np. w

liście z 28 V 1854 r. Sreznevskij przekazuje swą pochlebną ocenę „Piśmiennictwa polskiego...” Pisze, że czeka na ukończenie tej pracy, chce bowiem zamieścić jej recenzję w „Wiadomościach...Akademii Nauk”¹³⁶. W liście z 1851 r. Sreznevskij informuje, iż został członkiem honorowym Jugosłowiańskiego Towarzystwa Historycznego i obiecuje przesłać Maciejowskiemu pierwszą pracę wydaną przez to Towarzystwo¹³⁷. W księgozbiornie nie było najważniejszych prac Sreznevskiego¹³⁸. Maciejowski miał „Istoričeskoe obozrenje graždanskogo ustrojenja slobodskoj Ukrainy” /Charków 1839/.

Fragmēt „Historii prawodawstw...” Maciejowskiego chciał zamieścić w „Wiadomościach Akademii Nauk” Piotr Dubrovskij /1813-1882/, literat rosyjski zajmujący się metodyką nauczania języka rosyjskiego w Królestwie Polskim. Pisze o tym w liście do Maciejowskiego datowanym w Petersburgu 24 IV /6 V/ 1852 r., podejmując się jednocześnie tłumaczenia fragmentu „Historii prawodawstw...” na język rosyjski¹³⁹. W tym samym liście Dubrovskij obiecuje przesłać kilka egzemplarzy swej pracy pt. „Obrazcy polskogo jazyka v proze i stichach dlja russkich izdannye. Wzory języka polskiego prozą i wierszem dla Rosjan wydane” /Petersburg 1852/. Praca ta była w księgozbiornie Maciejowskiego.

Znacznie wcześniej, bo w 1847 r., Osip Bodjanskij /1808-1877/, wykładowca historii rosyjskiej i literatury w Uniwersytecie Moskiewskim, proponował Piotra Dubrovskiego jako tłumacza „Historii prawodawstw słowiańskich”¹⁴⁰. W liście z 14 XII 1847 r. informuje Maciejowskiego, że Dubrovskij przyjął tę propozycję. Bodjanskij chciał publikować na bieżąco fragmenty tłumaczenia w redagowanych przez siebie „Čteniach Občestva”¹⁴¹. W liście z 29 III 1864 r. poleca Maciejowskiemu „Systematyczny katalog książek” wydany przez Carską Bibliotekę Publiczną¹⁴². W omawianym księgozbiornie było 6 prac Bodjanskiego, a wśród nich jego dysertacja magisterska: „O narodnoj poezii slavjanskich plemen” /Moskva 1837/ oraz biografia pt. „Lomonosov kak professor - akademik” /Moskva 1865/ z dedykacją autora dla Maciejowskiego. Bodjanskij dedykował także Maciejowskiemu egzemplarz swojej pracy pt. „Razbor sočinenja P.A.Lavsrovskogo Kirill i Mefodij kak pravoslavnye propovedniki u zapadnych Slavjan” /Moskva 1865/.

Historia literatury

Wynikiem zainteresowań historyczno-literackich Maciejowskiego były jego prace: „Pamiętniki o dziejach, piśmiennictwie i prawodawstwie Słowian. Dodatek do Historii prawodawstw słowiańskich” /t.1-2, Warszawa 1839/ oraz „Piśmiennictwo polskie od czasów najdawniejszych aż po rok 1830” /t.1-3, Warszawa 1851-1852/. Oprócz swojej pracy Maciejowski zgromadził również inne XIX-wieczne bibliografie.

W środowisku warszawskim powstała jedna z najwybitniejszych pozycji bibliograficznych XIX wieku - „Historia literatury polskiej” /t.1-2, Warszawa 1814/ opracowana przez Jana Feliksa Bentkowskiego /1781-1852/. Maciejowski stykał się z nim podczas śródownych zebrań redakcji „Biblioteki Warszawskiej”¹⁴³. Poza tą bibliografią miał egzemplarz rozprawy Bentkowskiego pt. „O znakach przecinkowych w piśmie, czyli znakach pisarskich” /Warszawa 1830/.

Maciejowski korzystał z pomocy najwybitniejszego bibliografa - Karola Estreichera /1827-1908/, wówczas najbliższego związanego z ośrodkiem krakowskim. Zachowały się 2 listy Estreichera do Maciejowskiego, zawierające odpowiedź na pytania postawione w listach autora „Piśmiennictwa...” W liście z 13 IX 1870 r. Estreicher przesyła Maciejowskiemu bibliografię prac A.Z.Helcla¹⁴⁴. Wykaz prac i uwagi o Helclu miały duże znaczenie dla Maciejowskiego - autora rozprawy o Helclu wydanej w „Dopełnieniach do Historii prawodawstw słowiańskich...” /Kraków 1877/¹⁴⁵. Następny list z 29 V 1876 r. zawiera informacje o materiałach ze zbiorów krakowskich dotyczących historii miast, oraz wiadomości o Żegocie Paulim. Estreicher kieruje też Maciejowskiego do swoich prac bibliograficznych¹⁴⁶. W omawianym księgozborze były 3 prace Estreichera: „Jan Daniel Janocki” /Kraków 1869/, rozprawa doktorska Estreichera pt. „Günther Zainer i Świętopełk Fiol” /Warszawa 1867/ oraz „Bibliografia Polska XV-XVI stulecia” /Kraków 1875/.

W Krakowie powstała także „Historia literatury polskiej” /t.1-10, Kraków 1840-1857/ opracowana przez historyka literatury - Michała Wiszniewskiego /1794-1865/. Maciejowski zakupił tę pracę i oparł się na niej w swym Piśmiennictwie ..., wprowadzając systematykę literatury polskiej zastosowaną przez Wiszniewskiego¹⁴⁷.

W. Maciejowski jako właściciel księgozbioru

Zgromadzone przez Maciejowskiego bibliografie pozwalają ocenić go jako bardzo troskliwego właściciela księgozbioru i zapobiegliwego organizatora własnego warsztatu naukowego. Interesująca jest jego uwaga w liście do A.Z. Helcla z Warszawy z 31 III 1846 r. „...ja coraz to więcej przekonywam się o tym, że przed przystąpieniem do rozważania staropolskiego prawa szczegółowo należy wprzód w rozlicznych przygotowawczych do tego rozpatrzeć materiałach”, którą czyni zastanawiając się co syn J. Wincentego Bandtkiego zamierza zrobić z biblioteką odziedziczoną po ojcu. Maciejowski miał ochotę kupić tę bibliotekę, ale jej wybitnie prawniczy profil niezbyt mu odpowiadał.

Maciejowski nie zbierał książek ze względu na ich wartość bibliofilską, ale pod kątem ich przydatności. Wysoko cenił egzemplarze książek z własnoręcznymi notatkami, o czym pisał np. w liście do Helcla z 6 X 1851 r., prosząc go o zwrot pożyczonego mu egzemplarza „Nestora” z własnymi notatkami, a w zamian obiecał przesłać nowy egzemplarz tego wydawnictwa¹⁴⁸. Maciejowski pożyczał książki ze swego księgozbioru także innym, znanym sobie osobom¹⁴⁹. Z zachowanej, a przytaczanej wyżej korespondencji wiemy, że otrzymywał gratisowo egzemplarze różnych wydawnictw z dedykacjami autorów dla niego bądź z prośbą o ocenę tych prac. Niejednokrotnie on sam prosił o przysyłanie interesujących go wydawnictw albo proponował wymianę własnych prac na cudze.

Najbardziej interesującym przykładem zabiegów Maciejowskiego o wymianę prac jest jego prośba zawarta w liście do Kraszewskiego, datowanym w Petersburgu 28 VII 1842 r. Maciejowski wyrażał ubolewanie, że nie może przesłać Kraszewskiemu rękopisów swych prac i proponował następującą zamianę - chciał posłać Kraszewskiemu wszystko, co dotąd w języku łacińskim i polskim wydał, a w zamian prosił, aby ten przysłał mu po 1 egzemplarzu wszystkich jego prac dotąd wydanych¹⁵⁰. Nie zachowała się odpowiedź Kraszewskiego na tę niecodzienną propozycję, może odpowiedzi nie było, ale faktem jest, że obaj autorzy nadal utrzymywali przyjazne kontakty i że Maciejowski miał w swym księgozbiornie kilkanaście prac Kraszewskiego.

Bardziej realne są propozycje wymiany książek zawarte w listach do Purkyniego. W liście z Warszawy z 8 I 1836 r. Maciejowski pisze, że chciałby wymienić z Kornem egzemplarz swej „Historii prawodawstw...” na inne książki¹⁵¹. List do Purkyniego datowany w Warszawie 2 V 1843 r. zawiera prośbę o pośrednictwo w wymianie pracy Maciejowskiego „Polska do XVII wieku pod względem obyczajów” na poezje Józefa Lompy /1796-1863/¹⁵².

Maciejowski najchętniej przyjmował książki darowywane mu w prezencie, o czym świadczy jego uwaga w liście do Hanki z 2 XI 1843 r., w którym prosił o dzieła Palacký'ego i Jungmanna: „Jeżeli rzeczonych dzieł nie dostaniesz dla mnie od P. P. Palacký'ego i Jungmanna gratis /poprzednie swe dzieła ofiarowali mi w podarunku ci panowie/ to kup je”¹⁵³.

W listach Maciejowskiego były też wyraźne prośby o nadsyłanie ukazujących się prac naukowych. Przekonany o dużej wartości swych własnych prac uważał, że za swój trud powinien być wynagrodzony przynajmniej bezpłatnym otrzymywaniem publikacji wydanych kosztem publicznym. W liście do W. Kętrzyńskiego z 5 IX 1877 r. pisał: „Niechże przynajmniej tę mam folgę w wydatkach na swą pracę, że dzieła źródłowe publicznym wydane nakładem dochodzą mnie bezpłatnie”. W liście tym prosił Kętrzyńskiego o gratisowe przysłanie egzemplarza „Kodeksu Tyńieckiego”¹⁵⁴. Kiedy Kętrzyński pracował w bibliotece w Kórniku Maciejowski prosił go o przysłanie wszystkich prac wydanych nakładem T. Działyńskiego załączając wykaz dzieł, które już posiadał¹⁵⁵. Należy przyznać Maciejowskiemu, że gromadził swój księgozbiór bardzo starannie i gorliwie zabiegał o włączenie do swej biblioteki wszystkich nowości wydawniczych, związanych z jego zainteresowaniami i z jego twórczością naukową. Gromadząc książki i czasopisma wykorzystywał swoje szerokie kontakty osobiste i listowne.

Zabiegał również o otrzymywanie na bieżąco czasopism polskich i obcych. Chcąc otrzymać możliwie jak najszybciej całe roczniki bądź pojedyncze numery tych czasopism, których nie prenumerował, zwracał się do swych korespondentów z prośbą o ich przysłanie. Na przykład w liście do K. W. Wójcickiego z 22 XI 1864 r. prosił o przysłanie 1 tomu „Wędrowca”, a w liście

z 27 VII 1857 r. o przysłanie „Dziennika Literackiego Lwowskiego”, w którym chciał sprawdzić cytate¹⁵⁶. W cytowanym wyżej liście do Kraszewskiego z 28 VIII 1842 r. Maciejowski prosił również o zeszyty „Atheneum”. Większość czasopism polskich Maciejowski otrzymywał od redakcji, z którymi współpracował. Tą drogą dostał np. zeszyty „Biblioteki Warszawskiej”, czy też „Pamiętników Komisji Archeologicznej”.

Jednak wydawnictwa otrzymane przez Maciejowskiego w drodze wymiany i darów stanowiły tylko niewielki procent jego księgozbioru. Omówione wcześniej inwentarze biblioteczne są jedynymi zachowanymi dokumentami i poza wzmiankami w korespondencji¹⁵⁷, nie istnieją inne źródła dokumentujące zakup książek do biblioteki Maciejowskiego. Jednakże mimo braku odpowiednich dokumentów należy stwierdzić, że większość książek pochodziła z zakupu. Informacji o tym sposobie gromadzenia książek dostarczają nam zachowane /poza cytowaną wyżej korespondencją z Hanką/, listy A.Poplińskiego, Teodora Moroškina, A.Hyżdeu, M.Pogodina, A.Grabowskiego, czy też A.Z.Helcla.

Wyrazem troski Maciejowskiego o losy księgozbioru była jego uwaga w liście do J.N.Janowskiego z 24 VI 1874: „Do napisania podobnych artykułów posiadam mnóstwo materiałów uzbieranych po wyd. 1 „Historii prawodawstw słowiańskich” /1835/ przez lat 20 /1836-1856/. Ale czy zdrowie pozwoli dalej artykuły „Historię prawodawstw” 2 wyd. uzupełniające napisać, Bóg to wie. Jeżeli materiałów tych wraz z biblioteką nikt nie nabędzie, pójdą w rozsypkę niestety...”¹⁵⁸

Tak też się i stało.

P r z y p i s y

¹ Materiały dotyczące Maciejowskiego publikowane w czasopismach i dziełach zbiorowych, prace Maciejowskiego ogłoszone drukiem od 1814 r., dane o zachowanej korespondencji i archiwaliach oraz spis podobizn Maciejowskiego zebrał i ogłosił Stanisław Borowski w pracy pt. „Maciejowskiana. Materiały do biografii Wacława Aleksandra Maciejowskiego”, Śląskie Prace Bibliograficzne i Bibliotekoznawcze t.6, Wrocław 1959.

Pierwszą obszerną pracą ukazującą sylwetkę naukową Ma-

ciejowskiego na tle jego współczesnych jest monografia opracowana przez Juliusza Bardacha pt. „Wacław Aleksander Maciejowski i jego współcześni”, „Monografie z dziejów nauki i techniki”, t.71, Wrocław 1971, W pierwszym rozdziale tej monografii znajdziemy również wykaz literatury i źródeł archiwalnych dotyczących Maciejowskiego. Opracowując księgozbiór W.A. Maciejowskiego korzystałam z maszynopisu wymienionej pracy oraz z wielu cennych rad i wskazówek Pana Profesora J. Bardacha, za które serdecznie dziękuję. Biblioteka Maciejowskiego stanowiła temat mojej pracy magisterskiej pt. Księgozbiór Wacława Aleksandra Maciejowskiego - warsztat pracy XIX-wiecznego uczonego, Warszawa 1971 /maszyn. w bibliotece Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Warszawskiego, Nowy Świat 69/ przygotowanej pod kierunkiem doc.dr hab. Barbary Bienkowskiej.

W pracy swej, wykorzystując bogatą korespondencję Maciejowskiego, przedstawiłam charakterystykę księgozbioru w czterech rozdziałach: I. W.A. Maciejowski - jego sylwetka naukowa; II. Księgozbiór W.A. Maciejowskiego w świetle zachowanej dokumentacji; III. Księgozbiór W.A. Maciejowskiego na tle kontaktów naukowych; IV. W.A. Maciejowski jako organizator i właściciel księgozbioru.

Niniejszy artykuł stanowiący tylko komunikat o księgozbiorze Maciejowskiego opiera się przede wszystkim na III, podstawowym rozdziale wymienionej pracy.

² W niniejszym artykule wymienimy tylko niektóre prace Maciejowskiego. Wykaz jego prac ogłoszonych drukiem zob. S. Borowski, o.c., rozdz. I, s.17-43, poz.1-244.

³ W niniejszej pracy wykorzystano następujące zespoły rękopiśmienne oraz fotokopie i mikrofilmy:

- I Archiwum PAN /Warszawa/ III-35, nr 37-113. Listy różnych osób do Maciejowskiego z lat 1816-1881. Podziękowania za przesłane książki i materiały warsztatowe.
- II Archiwum PAN /Warszawa/ III-35, nr 1-2. Fotokopie z listów W.A. Maciejowskiego do Lelewela /oryg. w Wilnie, dar J. Bardacha/.
- III Zbiór fotograficzny Archiwum PAN /Warszawa/ III-40, nr 1-3, Dar J. Bardacha ze zbiorów Mitznerów.
- IV Listy różnych osób do Maciejowskiego z lat 1816-1878, Archiwum PAN /Warszawa/ mikr. nr 2012 /oryg. w Literarnim Archiwum Pamatniku Narodního Pisemnictvi w Pradze/.
- V Listy Maciejowskiego do różnych osób z lat 1842-1865 oraz listy różnych osób do Maciejowskiego z lat 1832-1871, Archiwum PAN /Warszawa/ mikr. nr 1302 /oryg. w Bibliotece PAN w Krakowie, Rps 716-717, t.V-VI, Zbiór autografów Cypriana Walewskiego/.
- VI Listy Maciejowskiego do A.Z. Helcla z lat 1838-1870, Archiwum PAN /Warszawa/ mikr. nr 1303 /oryg. w Bibliotece PAN w Krakowie, Rps 103/.
- VII Listy Maciejowskiego do R. Hubego z lat 1844-1876, Archiwum PAN /Warszawa/ mikr. nr 2398 /oryg. w Bibliotece Jagiellońskiej Rps 5007/.

VIII Listy Maciejowskiego do J.I.Kraszewskiego z lat 1842-1844, Biblioteka Narodowa mikr. nr 3519 /oryg. w Bibliotece Jagiellońskiej Rps 6457, t.IV/.

IX Listy J.Lelewela do Maciejowskiego z Brukseli z 25 V 1837. Biblioteka Narodowa, Rps 7110.

X Notatki rękopiśmienne Maciejowskiego, list R.Hubego do Maciejowskiego z 27 X 1842, list W.K.Wójcickiego do Maciejowskiego z Góry z 9 XI 1835. Biblioteka Narodowa, Rps 2675.

XI Listy różnych osób do Maciejowskiego z lat 1833-1875. Biblioteka Narodowa, Rps nr 8850.

⁴ J.Bardach, o.c., s.77.

⁵ J.Bardach, o.c., s.18.

⁶ Tytuł własnoręczny: „Katalog Biblioteki z druków i rękopisów składającej się, do W.A.Maciejowskiego należącej. Pap., 40 płpł., s.192, w.XIX. Rps Ossol.5828/I. Drukowany jako nr 13 Katalogu Antykwarjatu Polskiego H.Wildera w Warszawie 1912. Własnoręczne zapiski autora”. Rok 1866 można ustalić na podstawie analizy dat wydań książek zarejestrowanych przez Maciejowskiego. Pozycją najpóźniej zarejestrowaną jest praca J.Łepkowskiego „O zabytkach Kruszwicy”, Kraków 1866.

⁷ „Katalog Biblioteki i Rękopisów tak wydrukowanych jako też i drukiem nie ogłoszonych, pozostałych po śp. Wacławie Aleksandrze Maciejowskim Profesorze b. Uniwersytetu Warszawskiego, członku wielu towarzystw uczonych 1883”. BUW sygn.397. Do inwentarza dołączona jest kartka z notatką: „Podług mojego obliczenia katalogu wartość Biblioteki wynosi Rsr 2283 kop.88 Jeziorna dnia 30 i [18] 87. pisane tą samą ręką co inwentarz.

⁸ H.Wilder, Biblioteka Wacława Aleksandra Maciejowskiego Antykwarjat Polski w Warszawie. Katalog nr 13, Warszawa 1912.

⁹ Por. przypis 6.

¹⁰ H.Wilder, o.c., s.III. Por. Inwentarz Rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej. Oprac. Wł.Bandura, A.Jaźbrzykowska, Kraków 1971, poz.8138-8209.

¹¹ „Mably: Entretiens de Phocion sur le rapport de la morale avec la politique /Vls. 1-2, Paris 1794/”. BN mikr.8850.

¹² „D.Dubenskiy: Pamjatniki drevnjago prava po Charatejnom spisku”/Moskva 1843/. Zob.Arch.PAN, mikr.2012.

¹³ „G.J.Cezar: Commentarii de bello Gallico /Berlin 1855/”. Zob. Listy naukowe własnoręczne Maciejowskiego bez daty do Lelwela. Arch.PAN, III-35, nr 92.

¹⁴ W liście do W.Kętrzyńskiego datowanym w Warszawie 28 VI 1869, Maciejowski pisze o swym artykule pt.: Du Cange C.Du-fresne: Glossarium mediae et infimae latinitatis... /Parissis 1840-1846/. Zob. J.Bardach, o.c.,s.259.

¹⁵ J.Bardach, o.c., s.265.

¹⁶ W 1883 r. Braniocy, którzy przenieśli swą bibliotekę z Suchej do Warszawy, zamierzali nabyć spuściznę po Maciejowskim. Zob. „Przewodnik Bibliograficzny”, R.6:1883, Kronika, s.124.

W 1886 r. spadkobiercy postanowili sprzedać księgozbiór Maciejowskiego za granicą, nawiązując w tym celu kontakty ze Stowarzyszeniem Księgarskim w Pradze, ibidem, R.9:1886, Kronika, s.13. W tym samym roku korzystne oferty nabycia księgozbioru zgłosiło londyńskie British Museum. Ibidem, s.118. Ostatecznie książki pozostały w magazynie byłego Banku Polskiego do 1912 r., kiedy to zostały rozprzedane przez H.Wildera.

17 H.Wilder, o.c., s.II.

18 Po 1862 r. pismo wychodziło jako „Przegląd Katolicki”.

19 W pracy tej, pomyślanej jako „Dodatek do Historii prawodawstw słowiańskich” Maciejowski rozwija koncepcję według której historia prawa jest częścią historii kultury. W zasadniczym zrebie tomu I pt.: „Pierwotne dzieje chrześcijańskiego Kościoła” Maciejowski przedstawia swe poglądy na temat początków chrześcijaństwa w Polsce twierdząc, że pierwotny był obrządek wschodni, później dopiero wyparty przez obrządek łaćniński. Zob. J.Bardach, o.c., s.124-125.

20 Chronicon ad fidem codicum qui servantur in Pulaviensi tabulario..., Warszawa 1924, wyd. J.S.Bandtkiego i wydanie Z. Komarnickiego, Warszawa 1873.

21 Res gestae principium et regum Poloniae, Warszawa 1824; Kronika polska Kadłubka, Kraków 1862, wyd. A.Przeździecki w jęz. łaćnińskim i polskim; Magistri Vincentii qui Kadłubek vocari solet, Warszawa 1864.

22 Historiae Polonicae libri XII, Lipsk 1811, wyd. Huysse-na, egzemplarz nabyty od Lelewela z jego dopiskami na druku; Dziejów polskich ksiąg dwanaście, przekład K.Mecherzyńskiego, Kraków 1867-1870; Historiae Polonicae libri XII, Kraków 1873-1878, wyd. Żegota Pauli, nakł. A.Przeździecki.

23 Thietmar zw. też Dytmarem, Tietmarem i Tietmarusem. Chronicon, Norinberga 1807; De nomine aetate studiis ac scriptis Gaii icti, Lipsiae 1820; Kronika Dytmara, przekł. Komarnickiego, Żytomierz 1862.

24 Była tu znana Ortografia polska S.Zaborowskiego, Warszawa 1825; Antiquissimus de orthographia polonica libellus rogatu et sumptions E.Raczyński opera et studio J.S.Bandtkie editus, Parkosza z Żórawicy, Poznań 1830; czy też szkolne wydanie pracy Grzegorza Knapskiego pt.: Synonima seu dictionarium polono-latinum in gratiam et usum studiosae inventutis Poloniae, Sandomierz 1756, Typis Col.Soc.Jesu.

25 Por. S.Borowski, o.c., poz.137.

26 Por. S.Borowski, o.c., poz.241.

27 Wyd.1, t.1-4, Warszawa 1832-1835; wyd.2, t.1-6, 1856-1865.

28 Była tu m.in. praca Ludwika Gumplowicza /1838-1909/ pt. Prawodawstwo polskie względem Żydów, Kraków 1867 z dedykacją autora dla Maciejowskiego. Wynikiem zainteresowań Maciejowskiego sprawą żydowską była praca Żydzi w Polsce, na Rusi i Litwie, Warszawa 1878, w której nawiązywał do poglądów Lelewela zawartych w rozprawie pt. Sprawa żydowska w r. 1859, w liście do Ludwika Merzbacha... rozważana, Poznań 1860. Broszura Lelewela była w omawianym księgozbiórze.

29 Maciejewskiego łączyły przyjazne kontakty z J.S.Bandtkiem, który mu pomagał w czasie studiów krakowskich i podczas jego starań o uzyskanie stypendium we Wrocławiu. Z okresu późniejszego zachowały się listy J.S.Bandtkiego do Maciejewskiego z lat 1816-1825. Zob.Arch.PAN, III-35, nr 37-40. W księgozbiornie Maciejewskiego było kilka prac J.S.Bandtkiego, a wśród nich wydane przez niego *Miscellaneorum Cracoviensium fasciculus I et II*, Kraków 1814-1815 oraz *Miscellanea Cracoviensia nova. Fasciculus I*, Kraków 1829.

30 Nazwisko Hugona znajduje się w wykazie korespondentów Maciejewskiego sporządzonym prawdopodobnie przez niego. Zob. Arch.PAN, mikr.2012.

31 Zob. list Haubolda do Maciejewskiego w języku niemieckim z 1816 r., ibidem.

32 J.Bardach, o.c., s.78.

33 Zob. list Wencka do Maciejewskiego z 1821 r. Zob.Arch.PAN, mikr.2012.

34 Zob. 4 listy Haenela do Maciejewskiego z lat 1833-1853 w języku niemieckim, ibidem.

35 Obaj Maciejewscy byli słuchaczami seminarium historycznego prowadzonego przez J.S.Bandtkiego. Zob. J.Bardach, o.c., s.40.

36 Cappelli doceniając erudycję Maciejewskiego i niezależność jego sądów poddał krytyce jego podręcznik z pozycji klerykałno-konserwatywnych, zarzucając mu zbytnią tolerancję wobec filozofii Oświecenia, ibidem, s.80-81.

37 Praca ta była zbiorem podstawowych tez historycznej szkoły prawa. Zob. J.Banaszkiewicz, F.Ryszka, *Historia doktryn politycznych i prawnych*, Warszawa 1970, s.297.

38 Zob. 2 listy Savigny'ego do Maciejewskiego z r. 1819 i 1829 w języku niemieckim. Arch.PAN, mikr.2012.

39 O ich kontaktach listownych świadczy wzmianka zamieszczona w nekrologu pióra A.Niemirowskiego. Zob. J.Bardach, o.c., s.17.

40 Maciejewski składał nieformalny egzamin z prawa rzymskiego przed prof. J.W.Bandtkiem. Ibidem, s.49.

41 Arch.PAN, mikr.1303.

42 Zachowało się około 40 listów Maciejewskiego do Helcla z lat 1838-1870. Zob.Arch.PAN, mikr.1303 oraz 23 listy Helcla do Maciejewskiego z lat 1834-1870. Arch.PAN, III-35, nr 51-74.

43 Arch.PAN, III-35, nr 55.

44 Ibidem, nr 60.

45 Ibidem, nr 56, 63.

46 Ibidem, nr 68.

47 Ibidem, nr 74.

48 J.Bardach, o.c., s.277. Wymianę listów z Maciejewskim zapoczątkował Janowski - słuchacz wykładów z języka i litera-

tury łacińskiej, prowadzonych przez Maciejowskiego w Liceum Warszawskim oraz jego wykładów: z prawa rzymskiego i historii prawa na Uniwersytecie Warszawskim, po roku 1830 publicysta i działacz demokratyczny Wielkiej Emigracji. Ibidem, s.274. Maciejowski miał pracę Janowskiego pt. *Investigentur omnes sententiae et loci iuris Romani, Varsaviae 1827* oraz jego dwie rozprawy wydane w latach 70-tych w Paryżu.

49 List Maciejowskiego do Helcla z 26 XI 1856 r. Zob. Arch. PAN, mikr.1303.

50 J. Bardach, o.c., s.207.

51 Arch. PAN, mikr.2398.

52 Arch. PAN, mikr.2675.

53 Brak tu cz.3, wydanej w 1886 r.

54 Inwentarz rękopiśmienny. BUW 397, poz.1220/1347.

55 J. Bardach, o.c., s.119.

56 V.A. Francev, Iz perepiski V.A. Maceevskogo s ruskimi učenyimi, Moskva 1901, s.1-2.

57 Zob. 2 listy Wocela do M. z Pragi. List z 1855 r. w jęz. niemieckim i list w jęz. czeskim z 1867 r. Arch. PAN, mikr. 2012.

58 Zob. 9 listów Boglišiča do Maciejowskiego z lat 1866-1869. Listy w jęz. czeskim z Beču z lat 1867-1869/6/ i 1 z Mehadiji oraz 2 listy w jęz. niemieckim z Wiednia z 1866 r. Ibidem.

59 Zob. Indeks osobowy. J. Bardach, o.c., s.320.

60 Ibidem, s.162-209.

61 Ibidem, s.200-204. Maciejowski zainteresował się pracą A. Zamoyskiego i w liście do Cypriana Walewskiego /1820-1873/ z 1 III 1865 r. prosi o przywiezienie tej pracy do Warszawy. Zob. Arch. PAN, mikr.1302. Maciejowski miał w swym księgozbiornie 2 prace C. Walewskiego: Jan Łaski - reformator Kościoła, Warszawa 1872 i Marcin Kromer, Warszawa 1875. Zainteresowanie pracą A. Zamoyskiego spowodowało nawiązanie kontaktów przez Maciejowskiego z A. Zamoyskim /1800-1874/ działaczem politycznym w Królestwie. Zob. list A. Zamoyskiego do Maciejowskiego z Przeworska, z 24 IV 1872 r. BN, mikr.8850. Maciejowski miał w swym księgozbiornie pracę A. Zamoyskiego: System więzień poprawczych irlandzkich, Lwów 1870.

62 Ibidem, s.106-109.

63 Listy naukowe własnoręczne Maciejowskiego. Zob. Arch. PAN, III-35, nr 92.

64 J. Maternicki, o.c., s.26.

65 Zachował się liścik Przeździeckiego do Maciejowskiego z 20 XII br. Zob. Arch. PAN, mikr.2012.

66 Traktat ten ukazał się w czasopiśmie „Biblioteka Warszawska” w 1843 r., podpisany kryptonimem L.B. Za autora traktatu uważano Ryszczewskiego, a niektórzy - Leona Rogalskiego. Zob. J. Maternicki, o.c., s.20.

- 67 BN, mikr. 3519.
- 68 P.Wilkońska, Moje wspomnienia o życiu towarzyskim w Warszawie, Warszawa 1959, s.19.
- 69 J.Bardach, o.c., s.143.
- 70 Arch. PAN, mikr.1302.
- 71 List Wójcickiego do M. z Góry, z 9 IX 1835. Zob. BN, mikr.8850.
- 72 Arch.PAN, III-35, nr 84.
- 73 Egzemplarz tej pracy wyd. w 1836 r. był w księgozbiórze Maciejowskiego.
- 74 Maciejowski nie miał najpoważniejszej pracy źródłowej Wójcickiego pt. Cmentarz Powązkowski pod Warszawą t.1-3, Warszawa 1855-1858. Por. J.Maternicki, o.c., s.153.
- 75 Artykuły w 11 numerach „Dziennika Warszawskiego” z lat 1853-1854. Zob. J.Bardach, o.c., s.192, przypis 102.
- 76 J.Maternicki, o.c., s.86.
- 77 Najwybitniejszą pracą Sobieszczańskiego z tego zakresu był „Rys historyczno-statystyczny wzrostu i stanu miasta Warszawy”, Warszawa 1848. Ibidem, s.98. Pracy tej nie ma w księgozbiórze. Dziejom Warszawy była również poświęcona praca Aleksandra Wejnerta /Warszawa 1809-1878/ pt. Starożytności warszawskie t.1-6, Warszawa 1848-1858. Praca ta była w księgozbiórze Maciejowskiego.
- 78 Arch.PAN, mikr.1303.
- 79 Zachowały się 2 listy Muczkowskiego do Maciejowskiego z roku 1856 i z 1857. Zob.Arch.PAN, mikr.1302. Brak w księgozbiórze najważniejszej pracy Muczkowskiego z dziedziny historii oświaty pt. Wiadomości o założeniu Uniwersytetu i Kolegium Władysławowsko-Nowodworskiego w Krakowie, Kraków 1851.
- 80 Arch.PAN, mikr.1302.
- 81 Zob. list Grabowskiego do Maciejowskiego z 30 IX 1854. Arch.PAN, mikr.2012.
- 82 Zachowały się 2 listy Maciejowskiego do Raczyńskiego z lat 1840-1844. Zob. S.Borowski, o.c., nr 347.
- 83 Ibidem, nr 83.
- 84 Zob. 4 listy Maciejowskiego do Działyńskiego z lat 1854-1858. Ibidem, nr 272.
- 85 Maternicki, o.c., s.15.
- 86 J.Bardach, o.c., s.264.
- 87 3 listy z lat 1832-1845 Zob.Arch.PAN, mikr.1302.
- 88 Rękopis tej pracy Maciejowski przesłał na konkurs ogłoszony przez TPN. Łukaszewicz wydał pozytywny sąd. Drugi recenzent - A.Mosbach wydał sąd krytyczny nie negując znaczenia zawartych tu materiałów. Zob. J.Bardach, o.c., s.275, przypis 15. Por. też S.Borowski, o.c., poz. 231.
- 89 Arch.PAN, III-35, nr 77.

- 90 Bielowski bywał w salonie Maciejowskiego. Zob. P.Wilkońska, o.c., s.484. Zachował się dopisek Bielowskiego w liście Zakładu im. Ossolińskich do Maciejowskiego z 22 V 1872. Zob. Arch.PAN, III-35, nr 104.
- 91 Listy Maciejowskiego do Kętrzyńskiego z lat 1868-1877. Zob. J.Bardach, o.c., s.251-269.
- 92 Ibidem, s.264-265.
- 93 Ibidem, s.259-260.
- 94 Maciejowski prosił o tomy od 7 włącznie. Zob. J.Bardach, o.c., s.264, 267.
- 95 Franciszek Smolka /1810-1899/ polecił Maciejowskiemu swego syna Stanisława w liście ze Lwowa z 7 XI 1872. Zob. Arch.PAN, III-35, nr 79.
- 96 Ibidem, nr 80, 81.
- 97 Por. S.Borowski, o.c., poz. 769.
- 98 O kontaktach listownych świadczy list Szajnochy do Maciejowskiego z 1855 r. Ibidem, poz. 363.
- 99 2 listy Paulego Żegoty do Maciejowskiego. Ibidem, poz. 391, 447.
- 100 Arch.PAN, III-35, nr 87.
- 101 List Zielińskiego do Maciejowskiego z 10 IV 1875. Zob. BN, mikr.8850.
- 102 Kraszewski będąc w Warszawie w 1846 r. był uczestnikiem spotkań intelektualistów warszawskich w salonie Wilkońskich, gdzie bywał również Maciejowski. Zob. P.Wilkońska, o.c., s.223.
- 103 Maciejowski zapraszał Kraszewskiego do siebie. Zob. BN, mikr.3519.
- 104 List bez daty dziennej. Ibidem. Praca ta pt. Dzieje kościołów wyznania helweckiego w Małej Polsce, Poznań 1853 była w omawianym księgozbiorniku.
- 105 BN, mikr.3519.
- 106 J.Maternicki, o.c., s.29.
- 107 Arch.PAN, mikr.2012.
- 108 V.A.Francev, o.c., s.18-19, 27.
- 109 Ibidem, s.27.
- 110 J.Bardach, o.c., s.91. W listach Maciejowskiego do Han-ki zachowały się wzmianki o korespondencji Maciejowskiego z Šafaříkiem. Por. V.A.Francev, Pisma k Vjačeslavu Ganke iz slavjanskich zemel, Varšava 1905, s.755, 763, 769, 772, 777, 787. Ponadto Šafařík figuruje w wykazie korespondentów Maciejowskiego. Zob. Arch.PAN, mikr.2012.
- 111 W wymienionej pracy poruszał problem walki żywiołu słowiańskiego z germańskim. Praca ta zyskała Palacký'emu miano „ojca ojczyzny”, choć fakt, że była napisana w języku niemieckim wywołał krytykę działaczy czeskich, m.in. Jungmanna. Zob. J.W.Opatrný, Korespondencja Polaków z Janem Ewangelistą Purkyniem, Wrocław 1969, s.103.

- 112 W liście do Hanki z 4 III 1847 r. Maciejowski informuje, że wkrótce napisze do Palacký'ego, a w innych prosi o przekazanie mu swych listów. Zob. V.A.Francev, o.c., s. 764, 793.
- 113 Arch.PAN, mikr.1302.
- 114 Zachowały się 2 listy J.Grimma do Maciejowskiego z lat 1855-1860. Zob.Arch.PAN, mikr.2012.
- 115 W 1816 r. Maciejowski zdawał przed Lindem egzamin w czasie swych starań o stypendium zagraniczne. Zob. J.Bardach, o.c., s.47.
- 116 BN, mikr.8850. Maciejowski miał przetłum. przez Kotkowskiego Latopis Nestora, Kijów 1860.
- 117 Arch.PAN, mikr.1302.
- 118 J.W.Opatrný, o.c., s.21.
- 119 Ibidem, s.231-247, 346-347.
- 120 Jordan Jan Piotr /1818-1892/ wydawał czasopismo Jahrbücher für Slavische Literatur, Leipzig-Bautzen 1846-1848, 1852-1853, 1855-1856, które było w księgozbiornie Maciejowskiego.
- 121 V.A.Francev, o.c., s.704-793.
- 122 Wyd. 1 w 1817 r. „Rękopis Krółodworski” okazał się dokonanym przez Hanke fałszyfikatem mającym na celu pobudzenie ducha narodowego u Czechów. Maciejowski nigdy nie zwątpił w prawdziwość tego dokumentu. Zob. J.Bardach, o.c., s.91, przypis 4. Kopitar wzywał Hanke, aby publicznie przyznał się do sfalszowania dokumentu i czynił zarzuty F.Palacký'emu, że w swej „Historii Czech” użył fałszyfikatów Hanki jako dokumentów historycznych. Zob. J.W.Opatrný, o.c., s.154.
- 123 Wyrazem tego zainteresowania są wzmianki na temat Dobrovský'ego w korespondencji Maciejowskiego z Hanką. W liście z 20 XII 1839 r. Maciejowski informuje Hanke, że dostał list z Wiednia o Dobrovský'm, a w liście z 4 III 1847 r. Maciejowski prosi Hanke o przysłanie „Slavina” i „Slovanki”. Zob. V.A.Francev, o.c., s.764, 778.
- 124 W księgozbiornie nie było najważniejszej pracy Jirečka pt. Narodopisny prehled Kralovsti Ceského, Praha 1850. Zachował się list Jirečka do Maciejowskiego z 1878 r. Zob. Arch.PAN, mikr.2012.
- 125 Świadczą o tym wzmianki o Kollarze w listach Maciejowskiego do Hanki, np. w liście z 5 VI 1833 r. Maciejowski prosi Hanke o doręczenie listu Kollarowi, a w liście z 4 VIII 1835 r. prosi o przekazanie Kollarowi następnych tomów swej „Historii prawodawstw...”. Zob. V.A.Francev, o.c., s.731, 740.
- 126 Maciejowski pisze w liście do Hanki z 8 I 1843 r., że zaprenumerował „Zapewanki...”, a 1 tom dostał od Kollara. Ibidem, s.771.
- 127 Wzmianki o Čelakovský'm były w listach Maciejowskiego do Purkyniego. Zob. J.W.Opatrný, o.c., s.245, 247 oraz w listach do Hanki. Zob. V.A.Francev, o.c., s.782.

- 128 J.W.Opatrný, o.c., s.61.
- 129 O kontaktach tych świadczy prośba Maciejowskiego do Purkyniego z 14 I 1840 r., aby oddał list Smoleńowi. Ibidem, s.236.
- 130 Najważniejsza praca Miklošiča to: Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen t.1-4, Wiedeń 1852-1875. Zachował się list Miklošiča do Maciejowskiego z 14 VI 1854. Zob. Arch.PAN, mikr.2012.
- 131 J.Bardach, o.c., s.127.
- 132 Najważniejsze prace Kopitara to: Gramatyka języka słoweńskiego, Wiedeń 1808 oraz opracowanie Psalterza floriańskiego, Wiedeń 1834. O kontaktach obu uczonych świadczą 2 listy Kopitara do Maciejowskiego w jęz. niemieckim z lat 1832, 1839. Zob. Arch.PAN, mikr.2012.
- 133 Zob. list Maciejowskiego do Gaja w Agramie w Kroacji, z 3 VII 1835. V.A.Francev, K biografii V.A.Maceevskogo, Warszawa 1909, s.40.
- 134 Są rozbieżności w ustaleniu daty listu Vostokova. V.A. Francev, Iz perepiski..., s.27 podaje datę 16/28/ XI 1849, a w mikr.2012 w Arch.PAN jest data 16 XI 1836.
- 135 Rozsądzene o slovjanskom jazyke, Petersburg 1820 i Słownik cerkiewno-słowiańskiego języka i gramatyki t.1-2, Petersburg 1858-1861.
- 136 V.A.Francev, o.c., s.34-35.
- 137 Ibidem, s.32.
- 138 Mysli ob istorii russkogo jazyka, Petersburg 1849; Drevnie pamjatniki russkogo pisma i jazyka X-XIV wieku, Petersburg 1863-1866.
- 139 Arch.PAN, mikr.2012.
- 140 Bodjanskij podkreślał zasługi Maciejowskiego w dziedzinie Słowiańszczyzny i chciał przedstawić go członkiem Cesarskiego Towarzystwa Historii i Starożytności w Moskwie /którego był sekretarzem/. Pisał o tym w liście do Maciejowskiego z 5 IX 1847. Zob. V.A.Francev, o.c., s.25.
- 141 Ibidem, s.26.
- 142 Ibidem, s.42-43.
- 143 J.Bardach, o.c., s.211.
- 144 Arch. PAN, III-35, nr 47.
- 145 Por. S.Borowski, o.c., poz.234.
- 146 Arch. PAN, III-35, nr 48.
- 147 Pracę Wiszniewskiego przesłał Maciejowskiemu A.Popliński, o czym informuje go w liście z 26 VIII 1847. Zob. BN, mikr.8850.
- 148 Arch. PAN, mikr.1303.
- 149 Na przykład A.Mosbach w liście z 3 XII 1860 dziękuje za wypożyczenie rękopisu Godysława Paśka. Zob. Arch. PAN,

III-35, nr 77; Wł.K.Wójcicki w liście z Góry z 9 XI 1835 informuje, że przed tygodniem odesłał Maciejowskiemu 3 zeszyty „Pamiętnika Powszechnego” i prosi o następne. Zob. BN, mikr. 8850.

150 BN, mikr.8850.

151 J.W.Opatrny, o.c., s.239, 240.

152 Pozytywną odpowiedź zawierał list Lompy do Maciejowskiego z 7 VII 1844. Zob. Arch. PAN, mikr.1302.

153 V.A.Francev, Pisma k V. Ganke iz slawjanskich zemel, s.774.

154 J.Bardach, o.c., s.266.

155 List Maciejowskiego do W.Kętrzyńskiego z Warszawy z 10 III 1870. Ibidem, s.261-262.

156 Arch.PAN, mikr.1302.

157 A.Grabowski na przykład w liście z 1854 r. pisze, że książki które nadeszły z Wiednia zostały już wysłane Maciejowskiemu za pośrednictwem drukarni Fridleina. Por. przypis 81.

158 J.Bardach, o.c., s.280.